

PRONËSIA INTELEKTUALE DHE INDUSTRIALE

KREU I - PRONËSIA INTELEKTUALE

-) **Përmbajtja**
-) **Koncepti bazë i PI-së**
-) **Arsyeja për mbrojtjen e PI-së**
-) **Degët kryesore të PI-së dhe prezantimi i nën-degëve**
-) **Shembuj dhe raste praktike**
-) **Parimet kryesore operative të PI-së**
-) **Mundësitë për të përftuar dhe përdorur të drejtat e PI-së**
-) **Agjencitë kombëtare përgjegjëse për çështjet e PI-së**
-) **Agjencitë ndërkombëtare dhe traktatet përgjegjëse për çështjen e PI-së**
-) **Rritja e rëndësisë së PI-së dhe profesionistëve në këtë fushë**

Pronësia Intelektuale

Legjislacioni i të drejtës së autorit është pjesë e një legjislacioni më të gjerë, i njohur si pronësi intelektuale. Termi pronësi intelektuale i referohet gjerësisht krijimeve të mendjes së njeriut. Të drejtat e pronësisë intelektuale mbrojnë interesat e krijuesve duke ju dhënë atyre të drejtën e pronës mbi krijimet e tyre.

Konventa e krijimit të Organizatës Botërore të Pronësisë Intelektuale (1967) jep listën e mëposhtme, të termave që mbrohen nga të drejtat e pronësisë intelektuale:

-) Veprat letrare, artistike dhe shkencore;
-) Interpretimet e artistëve ekzekutues, fonogramet dhe transmetimet;
-) Shpikjet në të gjitha fushat e përpjekjes njerëzore
-) Zbulimet shkencore;
-) Markat tregtare, markat e shërbimeve, emrat komerciale dhe dizeni
-) met
-) Mbrojtja kundër konkurrencës së pandershme; dhe
-) “të gjitha të drejtat e tjera që vijnë nga aktiviteti intelektual në fushat industriale, shkencore, letrare ose artistike.”

Pronësia intelektuale lidhet me njësitë e informacionit ose të njohurisë, të cilat mund ti përmbajë një objekt i prekshëm në të njëjtën kohë në një numër të pakufizuar kopjesh në vendndodhje të ndryshme kudo në botë. Pronësia nuk është në këto kopje por në informacionin apo njohurinë që pasqyrohet në to. Të drejtat e pronësisë intelektuale

karakterizohen gjithashtu nga kufizime të caktuara, si p.sh kohëzgjatja në rastin e të drejtës së autorit dhe patentave.

Për herë të parë, rëndësia e mbrojtjes së pronësisë intelektuale, u njoh në Konventën e Parisit për Mbrojtjen e Pronësisë Industriale në 1883 dhe në Konventën e Bernës për Mbrojtjen e Veprave Letrare dhe Artistike në 1886. Të dyja këto traktate administrohen nga Organizata Botërore e Pronësisë Intelektuale (OBPI).

Në përgjithësi, vendet kanë ligje për të mbrojtur pronësinë intelektuale për dy arsye kryesore. E para është të japin të shprehur me ligj të drejtat morale dhe ekonomike të krijuesve në krijimet e tyre dhe të drejtat e publikut në përdorimin (aksesin) në këto krijime. E dyta është të promovojnë krijimtarinë, dhe përhapjen e përdorimin e rezultateve të saj, të inkurajojnë tregtinë e ndershme, e cila mund të kontribuojë në zhvillimin ekonomik dhe social.

Dy Degët e Pronësisë Intelektuale:

Pronësia Industriale dhe e Drejta e Autorit

Pronësia intelektuale zakonisht ndahet në dy degë, respektivisht pronësia industriale, e cila më gjerë thënë mbron shpikjet, dhe e drejta e autorit, e cila mbron veprat letrare e artistike.

Pronësia Industriale merr një seri formash. Këto përfshijnë patentat për të mbrojtur shpikjet dhe dizenjot industriale, të cilat janë krijime estetike që përcaktojnë shfaqjen e jashtme të produktit industrial. Pronësia industriale përfshin gjithashtu markat tregtare, markat e shërbimeve, dizenjimin e jashtëm të qarqeve të integruara, emrat komerciale dhe dizenjimet, si dhe treguesit gjeografikë dhe mbrojtjen kundër konkurrencës së pandershme.

E drejta e autorit lidhet me krijimet artistike, siç janë librat, muzika, pikturat dhe skulpturat, filmat dhe veprat me bazë teknologjike siç janë programet kompjuterike dhe bazat elektronike të të dhënave. Në shumicën e gjuhëve Evropiane, ndryshe nga Anglishtja, copyright (e drejta e kopjes, kopjimit) njihet ndryshe si e drejta e autorit. Shprehja copyright (e drejta e kopjes) i referohet aktit kryesor, i cili lidhur me krijimet letrare e artistike, mund të kryhet vetëm nga autori ose me autorizim të tij. Ky akt është bërja e kopjeve të veprës.

Shprehja e drejta e autorit lidhet me krijuesin e veprës artistike, autorin e saj. Në këtë mënyrë nënvizohet fakti, i njohur në shumicën e ligjeve që, autori ka disa të drejta specifike në krijimin e tij, të cilat vetëm ai mundet ti ushtrojë (siç është e drejta të ndalojë një riprodhim të deformuar). Të drejta të tjera (siç është e drejta e të bërit kopje) mund të ushtrohen dhe nga persona të tjerë, si psh një botues që ka marrë një leje nga autori.

Ndërsa ekzistojnë edhe lloje të tjera të pronësisë intelektuale, është e nevojshme, për qëllimet aktuale, të studiojmë dallimin midis pronësisë industriale dhe të drejtës së autorit sidomos për sa i takon ndryshimit bazë midis shpikjeve dhe veprave letrare e artistike.

Në një kuptim jo-ligjor, shpikjet mund të përcaktohen si zgjidhje të reja për probleme teknike. Këto zgjidhje të reja janë **ide**, dhe mbrohen si të tilla; mbrojtja e shpikjeve sipas ligjit të patentave nuk kërkon që shpikja të prezantohet në mishërim fizik. Mbrojtja që u jepet shpikësve është, mbrojtje kundër çdo përdorimi të shpikjes pa autorizimin e pronarit. Madje edhe një person i cili më vonë bën të njëjtën shpikje në mënyrë të pavarur, pa kopjuar, madje pa qenë fare në dijeni për shpikjen e parë, duhet të marrë autorizim përpara se ta shfrytëzojë atë.

Ndryshe nga mbrojtja e shpikjeve, ligji i të drejtës së autorit mbron vetëm **formën e shprehjes** së ideve, jo idetë në vetvete. Krijimtaria e mbrojtur nga ligji për të drejtën e autorit është krijimtari në zgjedhje dhe rregullim në fjalë, nota muzikore, ngjyra dhe forma. Kështu ligji i të drejtës së autorit mbron mbajtësin e të drejtave të pronësisë kundër atyre që kopjojnë, ose ndryshe marrin dhe përdorin formën në të cilën vepra origjinale është shprehur nga autori.

Nga ky ndryshim kryesor midis shpikjes dhe veprave letrare e artistike, vjen edhe fakti që mbrojtja ligjore, që bëhet për secilën nga këto, është e ndryshme. Meqenëse mbrojtja për shpikjet garanton një të drejtë monopol për të shfrytëzuar një ide, një mbrojtje e tillë është në kohëzgjatje e shkurtër- zakonisht rreth 20 vjet. Fakti që një shpikje është e mbrojtur duhet bërë i njohur për publikun. Duhet të ketë një njoftim zyrtar që, një shpikje specifike, plotësisht e përkrahur, është pronë e një mbajtësi specifik për një numër të caktuar vitesh; me fjalë të tjera, shpikja e mbrojtur duhet të njoftohet publikisht në një regjistër zyrtar.

Ndërsa ndryshe nga kjo, meqenëse mbrojtja ligjore e veprave letrare dhe artistike sipas të drejtës së autorit, ndalon vetëm përdorimin e paautorizuar të shprehjeve të ideve, atëherë edhe kohëzgjatja e mbrojtjes mund të jetë shumë më e gjatë se në rastin e mbrojtjes së ideve në vetvete, por pa dëmtuar interesin publik. Gjithashtu, ligji mund të jetë- dhe në shumicën e vendeve është- thjeshtësisht deklarativ, p.sh. Ligji mund të shpallë që autori i një veprë origjinale ka të drejtën të ndalojë persona të tjerë të kopjojnë ose të përdorin veprën e tij. Kështu një vepër e krijuar konsiderohet e mbrojtur që në momentin që ajo ekziston, dhe një regjistër publik i veprave të mbrojtura nga ligji për të drejtën e autorit nuk është i nevojshëm.

)] **Mundësitë për të përfituar dhe përdorur të drejtat e PI-së**

Në ditët e sotme mundësitë për të përdorur dhe për të përfituar nga të drejtat e PI-së janë të shumta, por duhet të kihet parasysh respektimi i këtyre të drejtave dhe pajisja me leje autorizim nga titullarët e të drejtave. Nuk mund të përdoren asnjë vepër e caktuar letrare, shkencore apo artistike pa marrë miratimin e titullarit të drejtës apo të agjencive të menaxhimit kolektiv të cilët menaxhojnë dhe administrojnë të drejtat e autorëve/artistëve në varësi të degës së artit. (Administrim kolektiv sipas përkufizimit të Organizatës Botërore të Pronësisë Intelektuale është “ushtrim i të drejtave të autorit dhe të drejtave të tjera të lidhura me të, nga organizatat që veprojnë në interes dhe në emër të titullarëve të së drejtës”. **Pra agjencitë janë përfaqësuese të titullarëve të së drejtës për administrimin e të drejtave të titullarëve kundrejt përdoruesve. Ndaj dhe të drejtat e një agjencie janë ato që burojnë nga tagri i përfaqësimit që titullarët i japin asaj, bazuar në Konventat/Traktatet ndërkombëtare si dhe legjislacionin kombëtar të fushës”).**

Ligji për të drejtën e autorit është një degë e asaj pjese të ligjit që ka të bëjë me të drejtat e krijuesve intelektualë. Ligji i të drejtës së autorit merret me format e veçanta të krijimtarisë, e cila lidhet kryesisht me komunikimin masiv. Ajo ka të bëjë me pothuajse të gjitha format dhe metodat e komunikimit publik, jo vetëm botime të shtypura, por edhe çështje të tilla si tingujt dhe transmetimet televizive, filma për shfaqje publike në kinema, etj dhe sistemet kompjuterike për ruajtjen dhe nxjerrjen e informacionit.

Shembuj dhe raste praktike

Të gjitha artet janë shprehje krijuese. Njerëzit mund të shprehin kreativitetin e tyre: vizualisht përmes lëvizjes nëpërmjet tingullit në tre dimensione nëpërmjet shkrimit përmes shprehjeve multimediale krijuese në artet këto quhen vepra. Shembuj të punimeve janë: piktura, fotografi, këngë, romane, poezi, luan, koreografi, skulptura, ndërtesat, filma, dhe lojërat kompjuterike.

Artet na ndihmojnë të kuptojmë dhe të komunikojmë me kultura të ndryshme. Duke ndarë idetë dhe emocionet, artet hapin mendjet tona dhe të na bëjë të mendojmë. Ato na lejojnë për të parë botën ndryshe, me mendjen e krijuesit. Edhe pse ne nuk mund të kuptojmë gjuhën e një artisti, ne ende mund të kuptojmë ndjenjat dhe idetë e tij, kur dëgjojmë muzikën e tij ose kur shohim piktura e saj. Arti shkon përtej fjalëve duke na ndihmuar të lidheni me njerëz nga kultura të ndryshme, pavarësisht nga gjuha dhe pengesa të tjera.

Arsyet e mbrojtjes dhe promovimit të Pronësisë Intelektuale.

A e dini se prona intelektuale (IP) është gjithmonë me ju? Në çdo ditë të caktuar studenti është i rrethuar nga produktet që janë plot me PI, duke filluar nga rrobat që vishni për librat keni kryer rreth në shpinës tuaj të muzikës që ju dëgjoni. Çfarë shumica prej jush ndoshta nuk e kuptojnë është se prona intelektuale është kudo në botën tuaj

Ka disa arsye të forta për mbrojtjen dhe promovimin e Pronësisë Intelektuale:

1. Së pari, progresi dhe mirëqenia e pjesës tjetër të njerëzimit në kapacitetin e saj për të krijuar dhe shpikur vepra të reja në fushën e teknologjisë dhe kulturës.
2. Së dyti, mbrojtja ligjore e krijimeve të reja inkurajon dhe nxit angazhimin e burimeve shtesë për risi të mëtejshme.
3. Së treti, promovimi dhe mbrojtja e pronësisë intelektuale nxit rritjen ekonomike, krijon vende të reja pune dhe industri, dhe rrit cilësinë dhe gëzimin e jetës.

Një sistem efikas dhe i barabartë i sistemit të pronësisë intelektuale mund të ndihmojë të gjitha vendet për të realizuar potencialin e pronësisë intelektuale si një katalizator për zhvillimin ekonomik dhe mirëqenien social - kulturore.

Sistemi i pronësisë intelektuale ndihmon të arrijnë një ekuilibër mes interesave të novatorëve dhe interesit publik, duke siguruar një mjedis në të cilin kreativiteti dhe shpikjet mund të lulëzojnë, për të mirën e të gjithëve.

Pronësia Intelektuale nuk duhet parë si një qëllim në vetvete, por si një instrument për arritjen e politikave të caktuara publike, për stimulimin dhe shpërndarjen e krijimtarisë.

E drejta e autorit është përforcuar në një histori të jashtëzakonshme moderne, ekonomike dhe te suksesshme, duke llogaritur 100 milion të vendeve të punës mbare botës. Rritja dramatike e industrive artistike, kulturore dhe e industrive të tjera krijuese në ditët e sotme rritja ekonomike mund të ketë qenë e pamundur pa nivelet e forta të mbrojtjes së të drejtës së autorit, që këto vende kanë zhvilluar për shumë dekada.

Shifrat më të fundit qeveritare të disponueshme në Evropë dhe në USA e vlerësojnë industrinë e bazuar në të drejtën e autorit respektivisht në 360 bilion euro dhe 340 bilion US, duke përfaqësuar kështu më shumë se 5% të GDP. Ashtu siç hymë në epokën e tregtisë elektronike, materialet me të drejtë autori do të jenë një nga komoditetet më të vlerësuara për t'u ofruar dhe shitur gjithashtu online.

) **Agjencitë Kombëtare kryesore për mbrojtjen e Pronësisë Intelektuale**

Aktualisht, të drejtat e pronësisë industriale dhe intelektuale në Shqipëri trajtohen nëpërmjet Ligjit nr. 9947, datë 7 Korrik 2008 "Për Pronësinë Industriale", si dhe Ligjit nr. 9380 dt.28 Prill 2005: "Për të Drejtën e Autorit e të Drejta të Tjera të Lidhura me Të".

Ndërkohë, Institucionet kryesore përgjegjëse për administrimin dhe monitorimin e këtyre të drejtave janë:

1. Drejtoria e Përgjithshme e Patentave dhe Markave (DPPM)
2. Zyra Shqiptare për të Drejtën e Autorit (ZSHDA)
3. Drejtoria e Përgjithshme e Policisë së Shtetit (DPPSH)

4. Drejtoria e Përgjithshme e Doganave (DPD)

Zyra Shqiptare për të Drejtën e Autorit (ZSHDA) është një institucion qendror, person publik juridik, i ngritur nga Ministria e Kulturës, për të përmbushur detyrimet e Shqipërisë në fushën e të drejtave të autorit dhe zbatimit të tyre. Zyra është zhvilluar si rezultat i nevojës emergjente në luftën kundër piraterisë dhe shkeljes së pronësisë intelektuale që ekziston në Shqipëri. Ngritja e Zyrës ishte gjithashtu një detyrim që rrjedh nga neni 73 i Marrëveshjes së Stabilizim-Asocimit, në të cilin palët konfirmojnë rëndësinë e sigurimit të nivelit të posaçëm të mbrojtjes dhe vendosjes së të drejtave të pronësisë intelektuale në Shqipëri në nivel të ngjashëm me atë të Bashkimit Evropian. Sipas kësaj Marrëveshjeje parashikohet që Shqipëria dhe palët nënshkruese ta përmbushin këtë detyrim për një periudhë katër vjeçare. Kompetencat e (ZSHDA) janë përcaktuar sipas Vendimi nr. 232 të Këshillit të Ministrave. Një nga kompetencat kryesore të Zyrës lidhet me regjistrimin dhe zbatimin e predispozitave ligjore për të drejtën e autorit. Funkcionet e Zyrës përqendrohen në: ndërgjegjësimin e publikut rreth çështjeve të përgjithshme të së drejtës së autorit dhe të drejtave të lidhura me të, në bashkëpunim me një sërë organesh të pushtetit qendror; monitorimin e mbrojtjes së të drejtës së autorit dhe të drejtave të lidhura me të; ngritjen e një sistemi të përshtatshëm të administrimit kolektiv të të drejtave të autorit. Ndërkohë, në mbështetje të Ligjit “Për të Drejtën e Autorit e të Drejta të Tjera të Lidhura me Të”, është miratuar Vendimi i Këshillit të Ministrave nr. 232 datë 19 Prill 2006: “Për krijimin dhe funksionimin e Zyrës Shqiptare për të Drejtat e Autorit”. Kjo Zyrë është institucioni përgjegjës për monitorimin dhe zbatimin e të drejtave të pronësisë intelektuale në Shqipëri. Gjithashtu, në iniciativat e reja ligjore përmendet procesi për përgatitjen e Ligjit i ri për të drejtën e autorit, nëpërmjet mbështetjes së vazhdueshme të ekspertëve të Bashkimit Evropian dhe të Organizatës Botërore të Pronësisë Intelektuale (WIPO). Hartimi i këtij Ligji po kryhet duke marrë në konsideratë përafrimin me Direktivën e Parlamentit Evropian dhe të Këshillit 2000/48/KE, datë 29 Prill 2004, për zbatimin e plotë të drejtave të pronësisë intelektuale.

Ligji “Për Pronësinë Industriale” përfshin jo vetëm rregullimin ligjor të të gjitha institucioneve industriale ligjore, por edhe çështjet që lidhen me shkeljen e këtyre të drejtave, çështjet procedurale që kanë të bëjnë me proceset gjyqësore duke përfshirë të drejtën e marrjes së informacionit, rregullimin e urdhrave paraprakë dhe masave në pikat kufitare, regjistrimet e patentave evropiane të shtrira në Shqipëri, certifikatat për mbrojtjen shitesë për agjentet e mbrojtjes së produkteve farmaceutike dhe bimëve, Ligji “Për Pronësinë Industriale” përcakton pozicionin e Drejtorisë së Përgjithshme të Patentave dhe Markave (DPPM), strukturën e brendshme të saj si dhe çështjet që lidhen me përfaqësuesit e autorizuar për të vepruar në çështjet e patentave dhe markave.

Drejtorja e Përgjithshme e Patentave dhe e Markave (DPPM) i ka fillimet e funksionimit të saj që në Mars të vitit 1993. E themeluar me vendim të Komitetit të Shkencës dhe Teknologjisë, ajo njihej si Zyra Shqiptare e Patentave. Në vitin 2000, DPPM-ja si fillim ishte një institucion qendror publik i varur drejtpërdrejt nga Këshilli i Ministrave, siç parashikohet nga Dispozita e Qeverisë nr. 313 datë 13 Qershor 2000. Sipas Ligjit nr. 9525 datë 25 Prill 2006, DPPM-ja u shndërrua në një institucion publik nën varësi të Ministrisë së Ekonomisë, Tregtisë dhe Energjetikës.

Përmirësimi i mëtejshëm i rregullave procedurale në sigurimin e mbrojtjes ligjore industriale u ushtrua me Ligjin nr. 9947, datë 7 Korrik 2008.

Drejtoria e Përgjithshme e Policisë së Shtetit

Struktura përkatëse brenda kësaj Drejtorie që adreson çështje të të drejtës se autorit është Drejtoria Kundër Krimit Financiar, e cila merret me veprat penale në sektorin ekonomik që rregullohen nga Kodi Penal. Kjo Drejtori është pjesë e Departamentit të Hetimit në Drejtorinë e Përgjithshme të Policisë së Shtetit. Fusha e veprimit dhe qëllimi i kësaj Drejtorie është veçanërisht lufta dhe parandalimi i aktiviteteve kriminale në sektorin e ekonomisë si; korrupsioni, pastrimi i parave dhe krimet në sektorin ekonomik dhe financiar dhe krimet kompjuterike. Nenet 147, 148 dhe 149 të Kodit Penal shqiptar i kushtohen në veçanti falsifikimit dhe mashtrimit në fushën e veprave të artit dhe kulturës, botimit të veprës së dikujt tjetër me emrin tënd, riprodhimin e veprës pa autorizimin e autorëve. Praktikisht, funksioni i Drejtorisë përballlet me një situatë tepër të rënduar për sa i përket të drejtës se autorit në Shqipëri. Fatkeqësisht, tregu shqiptar është i dyndur me mallra të falsifikuara, kryesisht të importuara dhe vetëm një pjese shume e vogël të prodhuara në Shqipëri. Legjislacioni mund të konsiderohet si një problem madhor në lidhje me trajtimin e markave dhe mallrave e falsifikuara. Në Kodin Penal aktualisht nuk ka asnjë linjë të përshtatshme veprimi që mund të zbatohet. Deri tani, policia është përpjekur të reagojë bazuar në nenin 190 “Falsifikimi i vulave, stampave dhe formularëve” dhe nenin 288. a “Prodhimi i kundërligjshëm i artikujve dhe mallrave industriale dhe ushqimorë”, por asnjë prej dispozitave të mësipërme nuk mund të përdoret në rastin e falsifikimit të markave. Arsyeja është se neni 190 zakonisht nuk zbatohet dhe neni 288. a zbatohet vetëm nëse ndodh prodhimi.

Për këtë arsye nuk mund të merret asnjë masë kundër shkelësit dhe prandaj ky shkelës nuk mund të ndëshkohet apo të burgoset. Sepse në shumicën e rasteve markat/mallrat e falsifikuar nuk prodhohen në Shqipëri dhe në vend nuk gjendet asnjë fabrikë apo vend prodhimi. Megjithatë, institucionet e përfshira kanë bërë propozime konkretë për ndryshime të Kodit Penal (nenet 147, 148, 149) dhe të Kodit të Procedurës Penale (nenet 59 dhe 284). Ndryshimet janë pjesë e kuadrit legjislativ të Ministrisë së Drejtësisë për vitin 2010. Ndryshimet duhet ta ndihmojnë policinë në zbatimin më efikas të të drejtave të PI-së në Shqipëri.

Drejtoria e Përgjithshme e Doganave

Administrata Doganore shqiptare ka një detyrim ligjor që të kontrollojë të gjitha mallrat, mjetet e transportit dhe pasagjerët që kalojnë kufirin në pikat doganore që përfshijnë hapësirën tokësore, ujërat detare territoriale dhe të brendshme, hapësirën ajrore që shtrihet mbi hapësirën tokësore dhe ujërave detare territoriale dhe të brendshme dhe çdo territor tjetër nën sovranitetin e shtetit shqiptar. DPD-ja është nën mbikëqyrjen e Ministrisë së Financës dhe është organizuar në tre departamente: (1) Departamenti Teknik; (2) Departamenti Administrativ; (3) Departamenti Operativ Hetimor. Në Departamentin Operativ Hetimor është ngritur Drejtoria për Mbrojtjen e të Drejtave të Pronësisë Intelektuale. Aktualisht, nëpërmjet kësaj Drejtorie, autoritetet doganore kanë të drejtë të: reagojnë nëpërmjet kërkesës formale të zotëruesit të të drejtave; reagojnë edhe në bazë ex officio; ndërmarrin bllokimin e mallrave;

zbatojnë masa të përkohshme në rastet kur zotëruesi i të drejtës mund të vërtetojë shkeljen e të drejtave të PI-së; shkatërrojë mallrat e piratuara dhe të falsifikuara;

Institucione të tjera të përfshira në procesin e zbatimit të të drejtave të pronësisë intelektuale janë:

Ministria e Drejtësisë

Aktualisht, ky institucion qendror luan një rol indirekt në lidhje me mbrojtjen e të drejtave të PI. Konkretisht, Roli i kësaj Ministrie, është që, në bashkëpunim me Ministrinë e Integritit, të garantojë përfrimin e legjislacionit shqiptar me legjislacionin e Bashkimit Evropian.

Shkolla e Magjistraturës

Shkolla e Magjistraturës është një institucion publik i subvencionuar nga shteti, i cili gëzon pavarësi financiare, akademike dhe administrative. Ky Institucion siguron kualifikim profesional për gjyqtarët dhe prokurorët shqiptarë nëpërmjet Programit të Kualifikimit Profesional, i cili përfshin:

Programin e Kualifikimit Fillestar për kandidatet për gjyqtarë dhe prokurorë;

Programin e Kualifikimit të Vazhdueshëm për gjyqtarët dhe prokurorët në detyrë;

Autoriteti i Mediave Audiovizive (AMA)

AMA është institucioni përgjegjës që mbikëqyr zbatimin e dispozitave të ligjit në lidhje me të drejtat e transmetimit të programeve radiofonike dhe televizive, të cilat përfshihen në mënyrë indirektë në mbrojtjen e pronësisë intelektuale. Roli i tij në mbrojtjen e këtyre të drejtave realizohet nëpërmjet rolit kontrollues që i ka caktuar ligji si dhe nëpërmjet bashkëpunimit me institucionet e tjera. Në rast të shkeljeve të evidentuara, AMA mund të vendosë sanksione që nga gjobitja, ulje të afatit të licencës apo edhe heqje të plotë të licencës së operatorit radio-televiziv.

Drejtoria e Përgjithshme e Tatimeve

Drejtoria e Përgjithshme e Tatimeve mund të konsiderohet si pjesë e procesit të zbatimit të të drejtave të pronësisë intelektuale për sa i përket vjeljes së saktë të taksave. Gjatë procedurës së vjeljes së taksave Drejtoria (punonjësit e saj) mund të marrin informacion për pastrim parash, mashtrim dhe/ose mallra të falsifikuar. Prandaj punonjësit e tatimeve duhet të bashkëpunojnë ngushtë me Doganat dhe Policinë, që është detyra e tyre kryesore në strategjinë për zbatimin e të drejtave të pronësisë intelektuale.

Ministria e Arsimit

Ky institucion luan një rol thelbësor në krijimin dhe forcimin e ndërgjegjshmerisë qytetare në çështjet e të drejtave të pronësisë intelektuale. Pikerisht, ndërgjegjësimi i publikut si dhe arsimimi në këto çështje janë ndër shtyllat kryesore të kësaj strategjie. Sa më i lartë të jetë

informimi i konsumatorit për rëndësinë dhe rolin e të drejtave të PI-së, aq më i ulët do të jetë niveli i piraterisë dhe shkeljeve të tjera në vend.

Publiku dhe të Drejtat e Autorit

Ajo që mund të thuhet në këtë rast është mungesa e sensibilizimit të publikut në përgjithësi lidhur të drejtën e autorit dhe pronësinë intelektuale. Diçka me ndryshe është situata për sa i përket pronësisë industriale, ku për shkak të punës inspektuese të Drejtorisë së Përgjithshme të Tatimeve, Drejtorisë së Doganave si dhe Drejtorisë së Hetimit kundër Krimit Financiar në Drejtorinë e Përgjithshme të Policisë, të paktën sektori i biznesit është i informuar për sa i përket procedurave dhe penaliteteve që vendosen në rastin e shkeljeve. Por kjo është vetëm një pjese tepër e vogël e medaljes. E vërteta është se në Shqipëri, njerëzit vazhdojnë të tregohen indiferentë lidhur me origjinën e mallrave që ata blejnë, vërtetësinë e markës së produktit apo edhe cilësinë e tij. Kjo vjen për shkak edhe të kushtëzimeve financiare, ku mallrat e piratuara ofrohen me një çmim shume më të lire se origjinalet.

Ndërkohë duhet theksuar mungesa thuajse e plotë e ndërgjegjësimit të publikut nëpërmjet programeve arsimore. Në asnjë nivel arsimor në Shqipëri nuk trajtohen çështjet e pronësisë intelektuale dhe të drejtat e autorit.

është bërë një fenomen i rëndomtë në shkolla, e cila stimulohet edhe nga numri i madh i nxënësve nëpër klasa, duke e bërë praktikisht të pamundur për mësuesit dhe pedagogët verifikimin dhe bllokimin e tij.

Media, e cila duhet të ketë rolin e vetë promovues dhe ndërgjegjësues në këtë fushë të të drejtës, vazhdon të manifestojë reagime negative në dem të ndërgjegjësimit të publikut. Kjo vihet re sidomos në stacionet lokale të transmetimeve televizive të cilët vazhdojnë të shfaqin programe të piratuara. Ndërkohë, mungesa e mesazheve ndërgjegjësuese në media për të drejtën e pronësisë intelektuale është thuajse e plotë.

Analiza e kuadrit ekzistues të zbatimit të drejtave të pronësisë në Shqipëri identifikon nevojën për identifikimin e një kuadri të gjerë dhe të integruar politikash që duhen të ndërmerren nga Qeveria Shqiptare, Ministrinë e Linjës si dhe institucionet përgjegjëse. E gjithë kjo duhet të bazohet në një vizion të qartë dhe afatgjatë, i cili do të përcaktojë rrugën e Shqipërisë drejt mbrojtjes dhe promovimit bashkëkohor të drejtave të pronësisë intelektuale. Për këtë arsye, është thelbësore vlerësimi i kujdesshëm i modeleve të vendeve të tjera perëndimore duke adoptuar ato politika dhe masa të nevojshme për përmirësimin e situatës së të drejtave të pronësisë intelektuale në Shqipëri. Duke qenë se Shqipëria dhe institucionet shqiptare kanë relativisht pak eksperiencë në këtë fushë, i gjithë procesi është bazuar në krijimin e disa institucioneve që merren në mënyrë specifike me këto çështje. Ndërkohë, çështja e të drejtave të pronësisë intelektuale ka një dimension shume të gjerë, i cili duhet të adresohet në mënyrë strategjike me programe të posaçme që prekin fushën e arsimit, medias, fushatave të ndërgjegjësimit, promovimit, etj. Të gjitha këto kërkojnë politika të qarta në nivel qeverisjeje qendrore dhe vendore, të cilat do të mundësonin koordinimin e ndërhyrjeve në kuadrin legjislativ, në strukturat administrative të institucioneve apo edhe në proceset funksionale të tyre.

ROLI I ORGANIZATËS BOTËRORE TË PRONËSISË INTELLEKTUALE

Organizata Botërore e Pronësisë Intellektuale (WIPO) është organizatë ndërkombëtare dedikuar promovimit të krijimtarisë dhe risive, duke siguruar që të drejtat e krijuesve dhe të mbajtësve të të drejtave të pronësisë intelektuale janë të mbrojtura në mbarë botën dhe që shpikësit dhe autorët janë të njohur dhe të shpërblyer për zotësinë e tyre.

Si një agjenci e specializuar e Shteteve të Bashkuara, OBPI ekziston si një forum për shtetet e tij anëtare për të krijuar dhe harmonizuar **rregullat dhe praktikat** për të mbrojtur të Drejtat e Pronësisë Intellektuale. Shumë shtete të industrializuara kanë sisteme mbrojtjeje që janë me shekuj të vjetra. Shume vende të reja dhe në zhvillim janë duke krijuar sistemet e tyre dhe ligjet e markave, patentave dhe të të drejtës së autorit.

Me globalizimin e shpejtë të tregtisë, në këtë dekadë të fundit, OBPI luan një rol kyç në mbështetjen e këtyre sistemeve të reja për t'u zhvilluar nëpërmjet negocimit, asistencës teknike dhe ligjore, trajnimeve në forma të ndryshme, duke përfshirë dhe fushën e zbatimit të të drejtave të Pronësisë Intellektuale.

Fusha e të drejtës së autorit dhe të drejtave të tjera të lidhura është përhapur në mënyrë dramatike ashtu si zhvillimet teknologjike kanë sjellë mënyra të reja të shpërndarjes së krijimeve në mbarë botën përmes formave të komunikimit si transmetimet satelitore, Disqet(CD), DVD dhe Interneti. OBPI është shumë e përfshirë në debatin ndërkombëtar që po zhvillohet për të formësuar standarde të reja për mbrojtjen e të drejtës së autorit në cyber space.

OBPI administron traktatet ndërkombëtare të mëposhtme **mbi të drejtën e autorit dhe të drejtave të tjera të lidhura me të,:**

-) Konventa e Bernës për Mbrojtjen e Veprave Letrare dhe Artistike;
-) Konventa e Brukselit lidhur me Shpërndarjen e programit – që transmetojnë sinjale nëpërmjet satelitit;
-) Konventa e Gjenevës për Mbrojtjen e Prodhuesve të Fonogramit kundrejt Publikimeve të paautorizuara të Fonogrameve të tyre;
-) Konventa e Romës për Mbrojtjen e Performuesve, Prodhuesve të Fonogramit dhe Organizatave Transmetuese;
-) Traktati i OBPI për të Drejtat e Autorit (WCT);
-) Traktati i OBPI për Interpretuesit dhe Fonogramet (WPPT)

OBPI gjithashtu ka një **Qendër Arbitrazhi dhe Ndërmjetësimi**, e cila ofron shërbime për zgjidhjen e mosmarrëveshjeve ndërkombëtare tregtare midis palëve private duke përfshirë pronësinë intelektuale.

Çështja e subjektit të këtyre seancave i përfshin të dyja debatet kontraktuale (të tilla si licencat e patentave dhe programeve kompjuterike, marrëveshjet bashkekzistuese të markave, dhe marrëveshjet e kërkimit dhe të zhvillimit) dhe mosmarrëveshjen jo-kontraktuale (te tilla si

shkeljet e patentave). Qendra është gjithashtu e njohur si një sigurues shërbimesh drejtuese në zgjidhjen e mosmarrëveshjeve që lindin nga regjistrimi abuziv dhe përdorimi i emrave të internet domain.

Më shumë informacion

Më shumë informacion mbi të gjitha aspektet e të drejtës së autorit dhe të drejtave të tjera të lidhura me të është i gatshëm në faqen OBPI dhe në një numër publikimesh të OBPI. Shumë nga këto publikime mund të shkarkohen nga faqja pa pagesë.

www.wipo.int

Për faqen e OBPI

www.wipo.int/treaties

Për tekstet e plota të gjitha traktateve që rregullojnë mbrojtjen e pronësisë intelektuale

www.wipo.int/ebookshop

Për të blerë publikime nga libreria elektronike e OBPI Këto përfshihen:

Për të blerë publikime nga libreria elektronike e

Mbrojtja e të drejtave të autorit dhe të drejtave të tjera të lidhura me të në Shqipëri ushtrohet në përputhje me Instrumentet kombëtarë dhe ndërkombëtarë të mëposhtëm:

- 1) Kushtetuta (neni 58);
- 2) Konventat/ Marrëveshjet/ Traktatet ndërkombëtare ku aderohet RSH-ja;
  - Konventa e Bernës “Për mbrojtjen e Veprave Letrare dhe Artistike”; nënshkruar në Bernë më 09.09.1886, plotësuar me Aktin e Parisit më 24.07.1971 dhe ndryshuar me 8 Shtator 1979; RSH ka aderuar në këtë Konventë, shpallur me dekretin Nnr. 487, më datë 09.03.1993, “Për Aderimin e RSH në Konventën e Bernës” Për mbrojtjen e veprave letrare dhe artistike”.
  - Marrëveshja e TRIPS – “Mbi aspekte të caktuara tregtare që lidhen me të drejtën e autorit dhe të drejta të tjera të lidhura me të”; nënshkruar më datë 22.12.1995.
  - “Konventa Universale e Parisit për të Drejtën e Autorit” dhe 2 protokollet shtesë të saj, nënshkruar në Paris më 24.07.1971. RSH ka aderuar në këtë Konventë, shpallur me Ligjin nr. 9129, datë 08.09.2003 “Për Aderimin e RSH në Konventën Universale të të Drejtës së Autorit dhe 2 protokollet shtesë të saj”.
  - Konventa Ndërkombëtare e Romës “Për mbrojtjen e Artisitëve Interpretues dhe Ekzekutues, Prodhuesve të Fonogrameve dhe Organizatave transmetuese” – nënshkruar më 26 tetor 1961. RSH ka aderuar në këtë Konventë, shpallur me ligjin nr. 8579, datë 16.02.2000 “Për Aderimin e RSH në Konventën Ndërkombëtare për Mbrojtjen e

Artistëve Interpretues dhe Ekzekutues, prodhuesve të Fonogrameve dhe Organizatave transmetuese”

-Konventa e “Mbrojtjes së Prodhuesve të Fonogrameve kundrejt riprodhimeve të paautorizuara të fonogrameve të tyre, nënshkruar më 29.10.1971. RSH ka aderuar në këtë konventë, me ligjin Nr. 8585, datë 15.03.2000.

-Traktati i OBPI “Mbi të drejtën e autorit” - 20 dhjetor 1996; RSH ka aderuar në këtë konventë, shpallur me ligjin Nr. 8838, datë 22.11.2001” Për aderimin e RSH në Traktatin e OBPI për të drejtën e autorit” .

-Traktati i OBPI “Për Interpretimet, Ekzekutimet dhe Fonogramet; RSH ka aderuar në këtë konventë, me ligjin Nr. 8740, datë 15.02.2001 “Për aderimin e RSH në Traktatin e OBPI-s, për Interpretimet, Ekzekutimet dhe Fonogramet”

3. Direktivat e EC në fushën e pronësisë intelektuale;
(të transpozuar në Ligjin Nr. 9380, datë 28.04.2005 “Për të drejtën e autorit dhe të drejtat e tjera të lidhura me të” - përputhshmëria e pjeshme).

Direktiva 93/98/EEC mbi kohëzgjatjen e mbrojtjes së te drejtës së autorit (amenduar në vitin 2006).

- Direktiva 91/250 /EEC mbi mbrojtjen e programeve kompjuterike.
- Direktiva 2004/84 EEC mbi të drejtën e vazhdimësisë të autorëve të veprave të arteve të bukura.
- Direktiva 92/100 /EEC mbi të drejtat e Huase dhe Qerase të lidhura me të drejtën e autorit, 19 nëntor 1992- (amenduar në 2006)
- Direktiva 93/98/EEC mbi Harmonizimin e kohëzgjatjes së mbrojtjes së te drejtës së autorit dhe të drejtave të tjera të lidhura me të.
- Direktiva 93/83/EEC mbi Koordinimin e rregullave të caktuara që lidhen me të drejtat e autorit dhe të drejta të tjera të lidhura me të.

4) Marrëveshja e Asociim – Stabilizimit (MSA)- (neni 73);

5) Kodi Civil,
Kodi Penal (nenet 147, 148, 149),
Kodi i Procedurave Civile,
Kodi i Procedurave Penale,
Kodi i Procedurave Administrative.

6) Ligji Nr. 9380, datë 28.04.2005 “Për të drejtën e autorit dhe të drejtat e tjera të lidhura me të” .

7) VKM Nr. 232, datë 19.04.2006 “Për krijimin dhe funksionimin e Zyrës Shqiptare për të Drejtat e Autorit”,

- VKM Nr. 343, datë 6.6.2007 “Për miratimin e tarifave për shërbimet e ofruara nga ZSHDA” (e ndryshuar)
- 8) Aktet ligjore e nënligjore organike përkatëse të institucioneve të administratës shtetërore që janë të përfshira në sistemin e mbrojtjes, respektimit dhe zbatimit të të drejtës së autorit, si:
-) Ligj Nr. 9920, datë 19.05.2008 “Per procedurat tatimore ne RSH”
  -) Kodi doganor, i ndryshuar dhe aktet nënligjore të tij.
  -) Ligji 8410, date 30.09.1998 “Per radion dhe televizionin publik e privat ne RSH i ndryshuar
  -) Ligji Nr. 8096, datë 21.03.1996 “Për kinematografinë”, i ndryshuar
  -) Ligj Nr. 9723, datë 03.05.2007 “ Për krijimin e QKR”
  -) Ligj nr. 9918, datë 19.5.2008 “Për Komunikimet Elektronike në Republikën e Shqipërisë”.

Rëndësia e Pronësisë Intelektuale (PI)

Pronësia intelektuale është një "mjet i fuqishëm" për zhvillimin ekonomik dhe krijim të pasurisë që nuk është ende duke u përdorur në efekte optimale në të gjitha vendet, veçanërisht në botën në zhvillim.

Pronësia intelektuale është një term gjithnjë e më shumë në përdorim sot, por ende kuptohet pak. Për shumë njerëz ajo mbetet një koncept i panjohur ligjor i një rëndësie të vogël për jetën e përditshme. Organizata Botërore të Pronësisë Intelektuale (WIPO) beson se IP është vendase në të gjitha kombet dhe e lidhur me të gjitha kulturat, dhe se a ka kontribuar për përparimin e shoqërive.

PI mbush jetën tonë të përditshme. IP është i pranishëm kur ne bëjmë pazar tonë në treg, kur ne fluturojmë një aeroplan, kur ne i japim një makine, kur pimë ujë. Përse? Sepse IP është një regjim ligjor që është futur në strukturën organizative të gjitha shoqërive.

PI është e gjitha rreth nesh. Çdo produkt apo shërbim që ne përdorim në jetën tonë të përditshme është rezultat i një zinxhiri të gjatë inovacionesh të mëdha apo të vogla, të tilla si dizajnë të reja, apo përmirësime që e bëjnë një produkt të duket ose të funksionojnë më mirë. Ne mund të gjejmë lehtësisht IP në pothuajse çdo produkt si në një stilolaps ose një MP3 player.

PI si një aset biznesi. Asetet (pasuritë) e një ndërmarrje mund të ndahen gjerësisht në dy kategori: asetet fizike - duke përfshirë ndërtesa, makineri, aktivet financiare dhe infrastrukturën - dhe aktivet jo-materiale - duke filluar nga burimet e kapitalit njerëzor, idetë, markat, dizajnë dhe frytet e tjetra të paprekshme të kapaciteteve krijuese dhe inovative të kompanisë. Tradicionalisht, asetet fizike kanë qenë përgjegjësi për pjesën më të madhe të vlerës së një kompanie, dhe janë konsideruar të jenë kryesisht përgjegjëse për përcaktimin e aftësisë konkurruese të një ndërmarrjeje në tregun e punës.

Në vitet e fundit, situata ka ndryshuar në mënyrë të konsiderueshme. Gjithnjë e më shumë, dhe kryesisht si rezultat i revolucionit të teknologjive të informacionit dhe rritjen e ekonomisë së shërbimit, kompanitë janë duke kuptuar se aktivet jo-materiale janë shpesh duke u bërë më të vlefshme se asetet e tyre fizike. Me pak fjalë, magazina të mëdha dhe fabrikat janë gjithnjë duke u zëvendësuar nga software të fuqishëm dhe ide të reja si burim kryesor i të ardhurave për një pjesë të madhe dhe në rritje të ndërmarrjeve në mbarë botën. Dhe edhe në sektorë ku teknikat tradicionale të prodhimit mbeten mbizotëruese, risi të vazhdueshme dhe kreativiteti i pafund po bëhen çelësat për konkurrencë më të madhe në tregjet e ashpra konkurruese, qoftë tregje të brendshme apo ndërkombëtare. Aktivet jo-materiale për këtë arsye janë marrë fazë qendrore dhe SME-të duhet të kërkojnë për të bërë përdorimin më të mirë të aseteve të tyre të paprekshme

Një mënyrë e rëndësishme për të bërë këtë është duke i mbrojtur ligjërisht aktivet jo-materiale dhe, ku ato plotësojnë kriteret për mbrojtjen e pronësisë intelektuale, marrjen dhe ruajtjen e të drejtave të PI. Të drejtat IP mund të blihen në mënyrë të veçantë për kategoritë e mëposhtme të aktiveve jo-materiale: Mëso më shumë: Mbrojtja IP si një investim i bërë investimet e duhura

është vendimtare për rritjen e vlerës së tregut të SME-ve tuaj. Investimi në pajisje, pronës, zhvillimin e produkteve, marketingut dhe hulumtimit mund të rritë fort gjendjen financiare të kompanisë suaj duke zgjeruar bazën e saj asetëve dhe rritjen e produktivitetit në të ardhmen.

PI është pjesë e çdo aspekt të jetës në një shoqëri gjithnjë e orientuar nga dijet. Kjo do të thotë se asetet e PI janë bërë mjeti më i fuqishëm se ndërmarrja juaj mund të përdorë në mënyrë që të mbijetojë dhe të rritet në mjedisin e sotëm të biznesit tejet konkurrues. Gjithnjë e më shumë ndërmarrje kanë filluar të kuptojnë se aktivet jo-materiale janë duke u bërë gjithnjë e më të vlefshme, ndërsa asetet e prekshme janë duke u bërë gjithnjë e më pak të vlefshme për konkurrencën e një biznesi. Prandaj, një ndërmarrje duhet ligjërisht të mbrojë aktivet jo-materiale me marrjen dhe ruajtjen e të drejtave të PI. Asetet IP i mundësojnë ndërmarrjes tuaj për të arritur qëllimet e mëposhtme: Pozicioni i fortë tregu dhe përparësi konkurruese, fitim më të lartë apo të fitimit në investim, të ardhurat shtesë nga licencimi, fuqi krijuese negociimi në marrëveshjet e biznesit dhe imazh pozitiv të ndërmarrjes tuaj. Si një mjet i fuqishëm i biznesit, duhet të krijohet një strategji e IP në mënyrë sistematike për të identifikuar, mbrojtur, vlerësuar, të monitorojë dhe të shfrytëzojnë pasuritë tuaja të IP për të siguruar që ju jeni duke korrur dobi maksimale prej tyre.

E drejta e autorit është përforcuar në një histori të jashtëzakonshme moderne, ekonomike dhe te suksesshme, duke llogaritur 100 milion të vendeve të punës mbare botës. Rritja dramatike e industrive artistike, kulturore dhe e industrive të tjera krijuese në ditët e sotme rritja ekonomike mund të ketë qenë e pamundur pa nivelet e forta të mbrojtjes së të drejtës së autorit, që këto vende kanë zhvilluar për shumë dekada.

Shifrat më të fundit qeveritare të disponueshme në Evropë dhe në USA e vlerësojnë industrinë e bazuara në të drejtën e autorit respektivisht në 360 bilion euro dhe 340 bilion US, duke përfaqësuar kështu më shumë se 5% te GDP. Ashtu sic hymë në epokën e tregtisë elektronike, materialet me të drejtë autori do të jenë një nga komoditetet më të vlerësuar për t'u ofruar dhe shitur gjithashtu online.

Jemi në fazën ku pjesa më e madhe e institucioneve shtetërore e di fort mirë rëndësinë që kjo fushë mbart dhe se i njeh mirë detyrat e veta që u burojnë nga Strategjia Kombëtare e Zbatimit të Drejtave të Pronësisë Intelektuale. Sot me bindje themi se kemi një panoramë modestish

të përmirësuar, si dhe pa dyshim më të ndërgjegjësuar dhe më të informuar mbi fushën. Është një seri institucionesh shtetërore, subjekte private, autorë e krijues, organizata mbajtëse –të të drejtave ekonomike, opinioni publik, të cilët secili për pjesën takuese duhet të reagojnë, të veprojnë e bashkërendojnë me efektin zinxhir, në mënyrë që situata të përmirësohet e Shqipëria të klasifikohet mes vendeve evropiane, ku kjo fushë funksion normalisht sipas rregullave të qarta.

Institucionet shqiptare kanë relativisht përvojë të kufizuar në fushën e PI, pasi i gjithë procesi është i fokusuar në ato institucione të cilat merren me çështje të tilla, si dhe në krijimin e institucioneve të tjera të nevojshme të cilat nuk kanë ekzistuar më parë. Është e vetëkuptueshme se çështja e të drejtave të PI ka një dimension më të gjerë, e cila duhet të adresohet në mënyrë strategjike me programe specifike në fushën e arsimit, mediave,

ndërgjegjësimit, promovimin, etj. Të gjitha këto kërkojnë politika të qarta në nivelin qendror dhe rajonal. Niveli i inspektimit dhe monitorimit të kapaciteteve të institucioneve shqiptare që merren me të drejtat e PI është thelbësor në lidhje me çështjet e të drejtave të PI.

Ligjet e mbrojtjes së pronësisë intelektuale nuk janë të pandryshueshme, por ndryshojnë paralelisht me ndryshimet që ndodhin dita - ditës në teknologji dhe shoqëri. Janë pikërisht këto ndryshime ato që shkaktojnë sfidat dhe mundësitë më të mëdha për sistemin e pronësisë intelektuale. Globalizimi i ekonomisë dhe rritja shumë e shpejtë e teknologjisë digjitale dhe ndikimet e internetit kanë patur një efekt të përgjithshëm në mbrojtjen e pronësisë intelektuale në mbarë botën.

Këta faktorë po i detyrojnë Vendet Anëtare të BE të marrin në konsideratë harmonizimin global të ligjeve të së drejtës së autorit dhe ndoshta edhe të ligjeve për markat tregtare. Komuniteti ndërkombëtar po sfidohet nga pirateria dhe kjo e fundit ndihmohet sot prej lehtësive me të cilën riprodhohen veprat e mbrojtura nga ligjet në epokën digjitale. E ardhmja e afërt e tregtisë elektronike, edukimit në largësi dhe tendenca të tjera në tregun global varen prej mirëqenies së industrive me bazë dijen – industri këto që janë më të ndjeshmet ndaj humbjeve prej piraterisë dhe shkeljes së ligjeve.

Për një biznes ndërkombëtar i gjithë aktiviteti i një kombi si treg për mundësi investimi qëndron në balancimin e përfitimeve, kostove dhe risqeve lidhur me zhvillimin e biznesit në atë vend. Zakonisht kostot dhe risqet të lidhura me zhvillimin e biznesit në një vend të huaj janë shumë më të larta në vendet në zhvillim dhe të pa stabilizuara politikisht, siç është edhe Shqipëria. Por këto përfitime, kosto dhe risqe të lidhura me biznesin në një vend janë gjithmonë një funksion i sistemit politik, ekonomik dhe ligjor të vendit. Sistemi ekonomik i një vendi dhe regjimi i të drejtave të pronës janë tregues të zhvillimit ekonomik.

Vendet me ekonomi të lirë tregu, ku të drejtat e pronës intelektuale janë të mbrojtura mirë, priten të kenë norma më të mëdha rritjeje ekonomike sesa vendet me ekonomi ku të drejtat e pronës nuk mbrohen. Kështu, sistemi ekonomik i një vendi dhe regjimi i të drejtave të pronës janë tregues domethënës për përfitimet e mundshme afatgjata të biznesit në një vend. Edhe Shqipëria, si një vend në zhvillim, e ka problem transferimin e teknologjisë bashkëkohore nga vendet e zhvilluara.

Është e qartë se në rrugën drejt zhvillimit duhet të kemi në gatishmëri shpikjet më moderne të botës së zhvilluar. Por e vetmja mënyrë që kjo të ndodhë është që shpikësit e një teknologjie të tillë të dinë se shpikjet e tyre do të marrin të njëjtën lloj mbrojtjeje të pronësisë intelektuale si në botën e zhvilluar. Dihet shumë raste kur firma të njohura i mbajnë shpikjet e tyre larg tregjeve të vendeve në zhvillim dhe, në këtë rast, larg tregut të vendit tonë. Kjo pasi ata (shpikësit) nuk duan që shpikjet e tyre të kopjohen dhe shfrytëzohen në mënyrë të paligjshme.

Vendet në zhvillim fusin në ekonominë e tyre teknologji të vjetërsuar për të cilën ka përfunduar mbrojtja nga ligjet e pronësisë intelektuale. Që këtu del se mbrojtja e fuqishme e pronësisë intelektuale do të na sjellë në vend teknologjinë më të fundit.

KREU II – NDIKIMI I PI NË ZHVILLIMIN EKONOMIK

- **Koncepti i ekonomisë së shërbimit.**
- **PI-ja dhe ndikimi në zhvillimin ekonomik (ndikimet pozitive dhe negative).**
- **Administrimi dhe përfitimet nga të drejtat PI-së.**

Në këto dy pika të këtij kreu do të shihet një këndvështrim se çfarë ndikimi ka në ekonominë e një shteti PI-ja dhe efektet e saj pozitive dhe negative.

Në ditët e sotme, termi i pronësisë intelektuale megjithëse po përdoret përditë e më shumë mbetet një term i paqartë dhe i vagullt. Për disa, kuptimi i këtij termi mbetet një koncept juridik i cili nuk ka një raport konkret me jetën e përditshme. Për disa të tjerë, pronësia intelektuale paraqitet si një « motor » zhvillimi ekonomik dhe të krijimit të pasurisë i cili nuk përdoret në mënyrën më optimale të mundshme, sidomos në vendet në zhvillim.

Organizata Botërore e Pronësisë Intelektuale (OBPI) është e bindur që PI është e lidhur ngushtë me të gjitha kombet dhe që luan një rol të rëndësishëm në të gjitha kulturat dhe që merr pjesë në zhvillimin e shoqërive. Kështu fuqia e kreativitetit dhe inovacionit e shfaqur nëpërmjet të shprehurit artistikisht është një burim potencial i pa-limituar që secili prej nesh e ka këtë kapacitet në dispozicion. Dhe ky kapacitet, i vënë në pah nga pronësia intelektuale mund të shërbejë për të dhënë kontributin në rritjen e pasurisë të individëve dhe në të ardhmen e një kombi në anën materiale, kulturore dhe sociale.

Prej disa vitesh ekonomistët janë duke tentuar për të kuptuar arsyen se përse disa shtete kanë një ekonomi që zhvillohet shumë më shpejt dhe disa jo, dhe si rrjedhojë disa shtete janë më të pasur dhe disa të tjerë jo. Në konkluzion, është deduktuar se dija dhe inovacioni kanë luajtur një rol të rëndësishëm në rritjen ekonomike të një shteti. Ekonomisti i njohur Paul Romer mendon që “mbledhja e dijes” është motori i rritjes ekonomike dhe sipas teorisë së tij, në mënyrë që të favorizuar rritjen, çdo vend duhet të adoptojë politika ekonomike që inkurajojnë investimin në kërkimin, zhvillimin e ndihmave shtetërore të programeve që vënë në pah vlerat e burimeve njerëzore. Për të ilustruar këtë ide ai merr shembull zhvillimin ekonomik të viteve '90, pasi zhvillimi i shpejtë i teknologjive të reja sollën një orientim të ri të politikës të PI-së dhe të adoptimit të disa praktikave të reja të menaxhimit të fondeve mbi dijen.

Rritja e rëndësishme e PI dhe ristrukturimi i tregtisë botërore gjatë viteve '90 ndihmuan në theksimin e konceptit të lidhjes të këtyre dy fushave. Kështu, disa vende në zhvillim filluan të adoptojnë masa tregtare për të luftuar piraterinë e pronësisë intelektuale. Ky evoluim ka shërbyer për të nënshkruar Akordin mbi aspektet e drejtës të pronësisë intelektuale që prekin tregtinë.

Gjithashtu, në vitet '90, liderët e ekonomive të mëdha kuptuan dhe u ndërgjegjësuan për rolin e madh që mund të kishte sistemi i PI në lidhje me inkurajimin e investimit privat në fushën e zhvillimit kërkimor në veçanti në fushat industriale dhe shkencore. Në fakt, shumë

studime tregojnë që një sistem i PI i besueshëm është një shtysë thelbësore drejt investimit të menjëhershëm të huaj. Shembull për këtë është India, ku u vërejt se ky investim i menjëhershëm i huaj pati shumë efikasitet sapo u bë një reformë e sistemit të markave dhe patentave u ndërmor gjatë viteve 1990. E njëjta praktikë u vërejt edhe në Brazil ku progresi i investimit të menjëhershëm të huaj ishte akoma më i theksuar, gati spektakolar, pasi në 1996 u adoptua një ligj i ri mbi pronësinë industriale. Kështu tendenca e ndërmarrjeve për të patentuar shpikjet e tyre u rrit ndjeshëm, në nivel botëror, në shtete si Japonia, SHBA-të, dhe në Evropë. U vërejt qartazi se numri i kërkesave për të regjistruar patenta shpikjesh në vendet në zhvillim u rrit ndjeshëm .

Gjithashtu konstatohet një tendencë e ngjashme për kërkesat internacionale të patentave të depozitar sipas Traktatit të Bashkëpunimit për Patentat që administrohet OBPI : “u deshën 18 vjet për të pasur 250 000 kërkesa dhe vetëm 4 vjet për të dyfishuar këtë shifër.

EFEKTET NEGATIVE

Pronësia intelektuale, dhe çdo krijim që është vepër e mendjes, luajnë një rol të rëndësishëm në ekonominë e një vendi: sic thamë edhe me lart, ato nxisin kreativitetin dhe kërkimin dhe u lejon ndërmarrjeve të përforcjnë konkurrencën në ekonominë botërore.

Pikërisht, në kundërshtim me të gjitha këto politika shfaqen pirateria dhe imitimi. Vërehet se organizata kriminale nxjerrin përfitime të mëdha nëpërmjet mallit kundravajtje dhe imitimeve.

Mos mbrojtja e PI-së mund të sjellë ndikime negative në ekonominë e vendit si dhe në industrinë lokale. Në vendet ku ushtrohen kundrabanda dhe pirateria dhe ku qeveritë e kanë të vështirë të marrin masa efektive për t'i ndaluar shkaktojnë humbje materiale dhe jo materiale në shumë nivele. Për shembull, prodhuesit e produkteve të ligjshëm janë të tunduar që bizneset e tyre t'i zhvendosin në shtete të tjera ku respektimi i të PI-së të jetë i strikt duke bërë të mundur kështu që fitimi të jetë disa herë më i lartë.

Shembull : Si rrjedhojë rezulton se një kompani bullgare e cila prodhon çanta me një markë të caktuar, e cila është e detyruar të zhvendoset nga Bullgaria në Itali, i shkakton shtetit Bullgar humbjen e profesionalizmit, transferimin e teknologjisë dhe gjithë procesin mbi dijen që mbart kjo kompani. Pra ky shtet ka humbje në disa nivele nëse kjo kompani ndihet e detyruar të transferohet. Pra, edhe pas transferimit në një shtet me nivel ekonomik më të lartë, fitimi i kësaj kompanie është më i lartë se kostoja.

Krijuesit, shpikësit dhe biznesi i vogël dhe i mesëm janë shpesh herë të dekurajuar nga fakti që produkti i tyre mund të piratohet apo imitohet dhe të shiten ilegalisht saqë është kthyer në një faktor pengues në investim dhe në politikat e rritjes dhe përmirësimit dhe më e rëndësishmja duke ulur ndjeshëm gradën e krijimtarisë – proces ky thelbësor i PI-së.

Ky rreth vicioz ndikon qartazi dhe në buxhetin vjetor dhe humbjen e të ardhurave valutore të një shteti duke ndikuar ndjeshëm në llogarinë vjetore dhe në rritjen e borxhit.

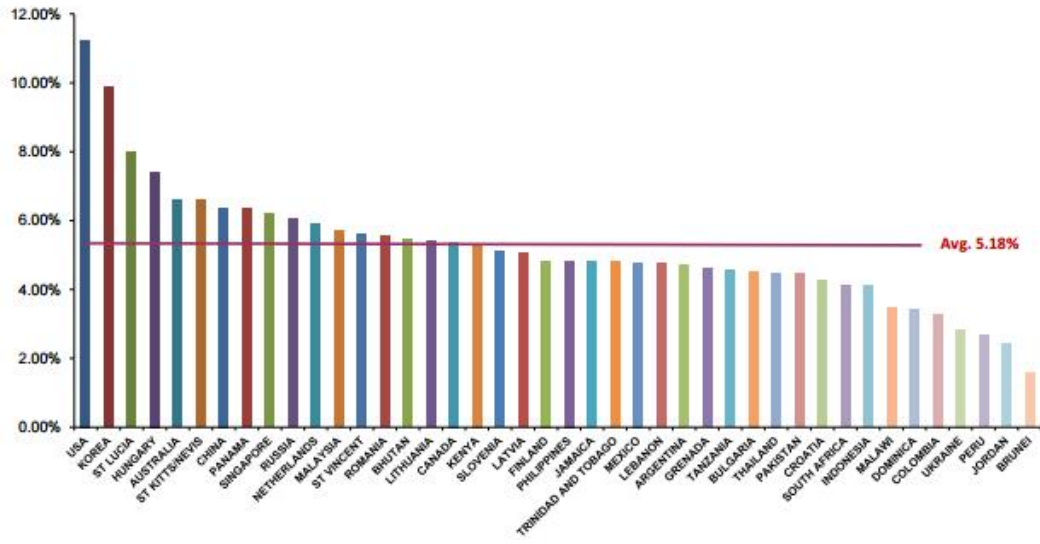
Pasojat:

- Së pari, pasojat sociale të imitimit dhe të piraterisë prekin drejt për së drejti artistët, krijuesit, dhe shefat e ndërmarrjeve. Konkretisht, imitimi i ilaçeve, pjesëve të avionëve dhe makinave kanë një efekt të dëmshëm në shëndetin dhe sigurinë publike. Organizata Botërore e Shëndetësisë vlerëson se rreth 6% e produkteve farmaceutike që shiten në botë janë imitime dhe këto produkte shiten kryesisht në vendet e varfra ose në vendet në zhvillim, madje në Afrike shifrat tregojnë shitjen deri në 70% të këtyre produkteve.
- Së dyti, një shqetësim i dytë i madh është potenciali për IP right system për të mbështetur monopolizimin e çmimeve. Dhënia e patentave për produktet farmaceutike, kimike bujqësore ,dhe bioteknologjike u jep fuqi më të madhe mbajtësve të këtyre të drejtave në treg. Firmat e tilla mund të zvogëlojnë shitjet për të vendosur monopol çmimi në fushat kryesore mjekësore dhe inputeve industriale dhe bujqësore .
- Së treti, një shqetësim themelor ngritur rreth PI është se shfrytëzimi i saj mund të zvogëlojë aksesin në informacion teknologjik. Siç sugjerohet më lart, patentat farmaceutike dhe bio - teknologjike mund të rrisin kostot e imitimit dhe të vendosin presione të konsiderueshme për ndërmarrjet imituese në ekonomitë e vendeve në zhvillim. Mbrojtja e të drejtave të autorit do ta bëjë më të vështirë të gjithë procesin e kopjimit me mbrojtjen edhe të softwareve kompjuterike.
- Së katërti, një merak i madh për vendet në zhvillim është se mbrojtja e pronësisë intelektuale mund të rezultojë në kosto më të larta në përdorimin e teknologjive të reja sesa pjesa më e madhe e këtyre shpenzimeve presupozuar t'i transferohet pronarëve me patentë të huaj.
- Së fundmi, duhet theksuar se kostot e administrimit dhe zbatimit të sistemeve për mbrojtjen e PI ,mund të jetë të papërbalueshme për t`u aplikuar nga vendet me ekonomi në zhvillim .

Gjithashtu, përfitojmë nga rasti për të sqaruar **edhe nocionin për shpikjen.**

Risia ndryshon nga shpikja. Inovacioni është një proces që fillon me konceptimin e një ideje deri në shpalljen e një produkt të ri apo të procesi të ri në treg.

Të drejtat e pronësisë intelektuale mund të përdoren në mënyrë efektive për të lehtësuar risi të suksesshme. Teknologjitë e reja kanë një shans më të mirë për të pasur sukses në treg, nëse IP përdoret në mënyrë strategjike. Nëse do masim rëndësinë e pronësisë intelektuale në lidhje me risinë duke marrë në konsideratë vetëm patentat si aktorë krijimi dhe / ose produktet e risisë, do të nënvlerësonim rolin e rëndësishëm të luajtur nga mjete të tjera pronës intelektuale. Kështu që ju duhet një qasje më e gjerë për kontributin e pronësisë intelektuale për inovacionin.

KREU III – MBROJTJA E TË DREJTË SË AUTORIT

- **Koncepti i mbrojtjes të së drejtës së autorit.**
- **Kushtet për mbrojtjen e autorit.**
- **Si të përftohesh të drejtën e autorit?**
- **Ndryshimet midis krijimit personal dhe punës kolektive.**
- **Përshkrimi i traktateve ndërkombëtare dhe ligjeve vendase për mbrojtjen e autorit.**
- **Përshkrimi i institucioneve kryesore kombëtare dhe ndërkombëtare që lidhen me të drejtën e autorit.**
- **Përshkrimi i të drejtave ekonomike të autorit.**
- **Përshkrimi i të drejtave morale të autorit.**
- **Kohëzgjatja e të drejtave për të drejtën e autorit.**
- **Transferimi i të drejtës së autorit.**
- **Kufizime mbi të drejtat.**
- **Tregu vendas dhe akses i lirë.**
- **Shkelja e të drejtës së autorit.**
- **Zbatimi i të drejtave.**

E drejta e autorit. Çfarë mbron ajo?

E drejta e autorit është e drejta ekskluzive e kopjimit të një vepre krijuese ose për të lejuar dikë të bëjë dicka të tillë. E drejta e autorit mbi një vepër lind automatikisht në momentin e krijimit të veprës origjinale ose të prejardhur. E drejta e autorit lidhet me krijimet artistike, siç janë librat, muzika, pikturat dhe skulpturat, filmat dhe veprat me bazë teknologjike siç janë programet kompjuterike dhe bazat elektronike të të dhënave. Në shumicën e gjuhëve Europiane, ndryshe nga Anglishtja, copyright (e drejta e kopjes, kopjimit) njihet ndryshe si e drejta e autorit. Shprehja copyright (e drejta e kopjes) i referohet aktit kryesor, i cili lidhur me krijimet letrare e artistike, mund të kryhet vetëm nga autori ose me autorizim të tij. Ky akt është bërja e kopjeve të veprës. Shprehja e drejta e autorit lidhet me krijuesin e veprës artistike, autorin e saj. Në këtë mënyrë nënvizohet fakti, i njohur në shumicën e ligjeve që, autori ka disa të drejta specifike në krijimin e tij, të cilat vetëm ai mundet ti ushtrojë (siç është e drejta të ndalojë një riprodhim të deformuar). Të drejta të tjera (siç është e drejta e të bërit kopje) mund të ushtrohen dhe nga persona të tjerë, si psh një botues që ka marrë një leje nga autori.

Parimi i çdo lloj prone është që pronari mund ta përdorë atë ashtu siç ai dëshiron, dhe që askush tjetër nuk është i legjitimuar ta përdorë pa autorizimin e tij. Kjo padyshim, nuk do të thotë se ai mund ta përdorë pavarësisht të drejtave dhe interesave të anëtarëve të tjerë të shoqërisë. Po kështu pronari/mbajtësi i të drejtës së autorit i një vepre të mbrojtur mund ta

përdorë veprën ashtu siç dëshiron, dhe mund të ndalojë të tjerët ta përdorin pa autorizimin e tij. Të drejtat e mbajtësit të së drejtës të një veprë të mbrojtur, të garantuara në ligjet kombëtare, janë normalisht të drejta ekskluzive për të autorizuar një palë të tretë për të përdorur veprën, subjekt i të drejtave dhe interesave të ligjshëm të të tjerëve.

Kufizimet mbi të drejtat

Kufizimi i parë është përjashtimi nga mbrojtja e të drejtës së autorit për një **kategori të caktuar veprash**. Në disa vende, veprat që nuk janë të fiksuara në format të prekshëm janë të përjashtuara nga mbrojtja. Për shembull, një vepër koreografike do të mund të mbrohej vetëm nëqë lëvizjet do të shkruheshin në shënime (simbole) ose do të regjistroheshin në videokasetë. Në disa vende, tekstet e ligjeve të vendimit gjyqësorë e administrative janë të përjashtuara nga mbrojtja e të drejtës së autorit.

Kategoria e dytë e kufizimeve ka të bëjë me akte të vecanta të shfrytëzimit, që kërkojnë normalisht autorizimin e mbajtësit të së drejtës, të cilat nën kushte të specifikuara në ligj, mund të kryhen pa autorizim.

Ka dy tipe bazë të kufizimeve në këtë kategori: (a) **përdorim i lirë**, i cili nuk mbart detyrim të kompensojë mbajtësin e të drejtës për përdorimin e veprës pa autorizim; dhe (b) **leje jo-vullnetare**, e cila kërkon që kompensimi t'i paguhet mbajtësit të së drejtës për përdorim të pa-autorizuar.

Tek shembujt e përdorimit të lirë përfshihen:

-) citimi nga një vepër e mbrojtur, me kusht që burimi i citimit dhe emri i autorit të përmendet, dhe që madhësia e citimit të jetë në përputhje me një ushtrim (përdorim) të drejtë;
-) përdorimi i veprave si ilustrim për qëllime mësimore; dhe
-) përdorimi i veprave me qëllim për të raportuar lajme.

Për sa i takon **përdorimit të lirë për riprodhim**, Konventa e Bernës përmban një rregull të përgjithshëm, më shumë se një kufizim të qartë. Neni 9 (2) thotë se Vendet Anëtare mund të sigurojnë riprodhim të lirë në raste të veçanta ku veprimet nuk bien në kundërshtim me shfrytëzimin normal të veprës dhe nuk çenojnë pa shkak interesat e ligjshëm të autorit. Sic përmendet më lart, shumë ligje lejojnë individët të riprodhojnë një vepër për qëllime ekskluzivisht personale, private dhe jo-tregtare. Megjithatë, lehtësia dhe cilësia e kopjimit individual e mundësuar nga teknologjitë e fundit, i kanë detyruar disa vende të ngushtojnë shtrirjen e dispozitave të tilla, duke përfshirë gërshetimin e sistemeve që lejojnë një kopjim të caktuar, me përfshirjen e mekanizmave për të bërë pagesën për mbajtësit e së drejtës për dëmin shkaktuar interesave të tyre ekonomike nga ky kopjim.

Përveç kategorive të veçanta të përdorimit të lirë të përcaktuara në ligjet kombëtare, ligjet e disa vendeve njohin konceptin e **përdorim i drejtë** ose **sjellje e drejtë**. Ky lejon përdorimin e veprave pa autorizimin e mbajtësve të së drejtës, duke marrë në konsideratë faktorë: si natyra dhe qëllimi i përdorimit, duke përfshirë nëse është për qëllime tregtare; natyra e veprës së përdorur; sasia e veprës së përdorur në lidhje me veprën si e tërë; dhe efekti i pëlqyeshëm i përdorimit mbi vlerën ekonomike potenciale të veprës.

Leja jo-vullnetare lejon përdorimin e veprave në rrethana të caktuara pa autorizimin e mbajtësve të së drejtës, por kërkon që kompensimi të bëhet në përputhje me përdorimin. Leje të tilla quhen jo-vullnetare për shkak se janë të lejuara në ligj dhe nuk rrjedhin nga ushtrimi i të drejtës ekskluzive të mbajtësit të së drejtës për autorizuar akte të veçanta. Lejet jo-vullnetare janë krijuar kryesisht në kushtet ku ka dalë një teknologji e re për shpërndarjen e veprës në publik dhe kur ligjvënësi kombëtar trembet se mbajtësi i të drejtës do të ndalojë zhvillimin e teknologjive të reja, duke refuzuar të autorizojnë përdorimin e veprave. Konventa e Bernës ka njohur dy leje jo-vullnetare, të cilat lejojnë riprodhimin mekanik të një vepre muzikore dhe transmetimin. Gjithsesi, çështja e lejeve jo-vullnetare është në mënyrë progresive duke u vënë në dyshim, për shkak se tashmë ekzistojnë alternativa efektive për të vënë në dispozicion të publikut, veprat, duke u bazuar nga autorizimet e dhëna nga mbajtësit e të drejtave, duke përfshirë këtu dhe format e administrimit kolektiv të të drejtave.

Kohëzgjatja e të Drejtës së Autorit

E drejta e autorit nuk vazhdon për një kohë të pacaktuar. Ligji garanton një periudhë kohe gjatë së cilës ekzistojnë të drejtat e mbajtësit të së drejtës së autorit. Periudha e kohëzgjatjes të së drejtës së autorit fillon që nga momenti kur vepra është krijuar, ose, sipas disa ligjeve kombëtare, në momentin kur është shprehur në formë të prekshme. Normalisht ajo vazhdon deri disa kohë pas vdekjes së autorit. Qëllimi i kësaj dispozite në ligj është që të mundësojë pasardhësit e autorëve të përfitojnë ekonomikisht nga shfrytëzimi i veprës dhe pas vdekjes së autorit. Në vendet palë të Konventës së Bernës, dhe në shumë vende të tjera, kohëzgjatja e të drejtës së autorit e garantuar nga ligjet kombëtare është si rregull i përgjithshëm jeta e autorit plus 50 vjet pas vdekjes. Konventa e Bernës përcakton gjithashtu periudha mbrojtjeje edhe për vepra anonime, postum dhe vepra kinematografike, ku nuk është e mundur të bazosh kohëzgjatjen mbi jetën e individit autor. Ka një tendencë në një numër vendesh drejt shtrirjes së kohëzgjatjes së të drejtës së autorit. Bashkimi Europian, Shtetet e Bashkuara të Amerikës dhe disa shtete të tjera e kanë zgjatur kohën e mbrojtjes së të drejtës së autorit deri në 70 vjet pas vdekjes së autorit.

Mbajtësi i të drejtës, Ushtrimi dhe Transferimi i të drejtës së autorit

Mbajtësi i të drejtës së autorit në një vepër është përgjithësisht, të paktën në shkallë të parë, personi i cili, e krijoi veprën, d.m.th. autori i veprës. Por ky nuk është gjithmonë rasti. Konventa e Bernës (neni 14bis) përmban rregulla për përcaktimin e mbajtësit të parë të të drejtës së autorit në veprat kinematografike. Disa ligje kombëtare gjithashtu kanë të parashikuar se, kur një vepër krijohet nga një autor, i cili është i punësuar me qëllim krijimin e kësaj vepre, atëherë punëdhënësi, jo autori, është mbajtësi i të drejtës së autorit mbi këtë vepër. Siç është

përmendur më lart, pavarësisht kësaj, të drejtat morale gjithmonë i përkasin autorit individ të veprës, kushdo qoftë mbajtësi i të drejtave ekonomike.

Ligjet e shumë vendeve sigurojnë që mbajtësi fillestar i të drejtave në një vepër mund të transferojë të gjitha të drejtat e tij ekonomike tek një palë e tretë. (Të drejtat morale, duke qënë personale të autorit, nuk mund të transferohen). Autorët mund të shesin të drejtat e veprave të tyre individëve ose kompanive më të zotë të mundshëm për t'u shitur veprat kundrejt pagesës. Këto pagesa zakonisht bëhen në varësi të përdorimit aktual të veprës dhe sic njihen si **shpërblime**. Transferimi i të drejtës së autorit duhet të ketë njërin nga këto 2 forma: transferimin ose licencimin.

Nën **transferim**, mbajtësi i të drejtave transferon të drejtën për të autorizuar ose ndaluar veprime të caktuara të mbuluara nga një, disa ose të gjitha të drejtat nga e drejta e autorit. Transferimi është transferim i të drejtës së pronës. Kështu, nëse të gjitha të drejtat janë transferuar, personi tek i cili të drejtat janë tranferuar bëhet mbajtësi i ri i të drejtës së autorit.

Në disa vende, tranferimi i të drejtës së autorit nuk është i mundur ligjërisht, dhe lejohet vetëm licensimi (autorizimi). Licensimi do të thotë që mbajtësi i të drejtës e ruan pronësinë por autorizon një palë të tretë të kryejë veprime të caktuara të mbuluara nga e drejta e tij ekonomike, përgjithësisht për një periudhë specifike kohe dhe për qëllim të caktuar. P.sh, autori i novelës mund ti japë autorizim një botuesi të bëjë e të shpërndajë kopje të novelës. Në të njëjtën kohë autori mund të japë autorizim (leje) dhe një producenti filmi për të bërë një film bazuar në këtë novelë. Autorizimet mund të jenë ekskluzive ku mbajtësi i të drejtës bie dakort mos të autorizojë asnjë palë tjetër të kryejë aktet e autorizuar; ose jo-ekskluzive, e cila do të thotë që mbajtësi i të drejtës mund të autorizojë të tjerët të kryejnë të njëjtat akte. Një licensë, ndryshe nga një transferim, në përgjithësi nuk mbart të drejtën të autorizojë të tjerë për të kryer akte të mbuluara me të drejta ekonomike.

Autorizimi (leja) mund edhe të marrë formën e një **administrimi kolektiv të të drejtave**. Nën administrimin kolektiv, autorët dhe mbajtësit e tjerë të të drejtave i japin lejen (autorizimin) ekskluziv një njësie të vetme, e cila vepron në emër të tyre për të dhënë autorizime, për të mbledhur dhe shpërndarë të ardhura, të ndalojë dhe të zbulojë shkeljet e të drejtave dhe të kërkojë dëmshpërblime për shkeljet. Avantazhi i autorëve në administrimin kolektiv është në faktin se, mundësitë e shumta për përdorim të paautorizuar të veprave që vijnë nga teknologjitë e reja, një organ i vetëm mund të sigurojë që përdorimi masiv të zhvillohet mbi bazën e autorizimeve të cilat janë lehtësisht të përftueshme nga një burim qëndror. Mbajtësi i të drejtës mundet gjithashtu **të heqë dorë nga ushtrimi i të drejtave**, tërësisht ose pjesërisht. Mbajtësi i të drejtës mundet psh që një material të mbrojtur me të drejtë autori ta postojë në internet dhe ta lejë të lirë përdorimin e tij për këdo, ose ta kufizojë heqjen dorë nga kjo e drejtë deri në përdorimin jo-tregtar. Disa projekte bashkepunuese impresionuese janë organizuar në modelin ku kontribuesit heqin dorë nga disa të drejta sic përshkruhet në autorizimin e adoptuar për projektin, sic është Leje (Autorizim) e Përgjithshme Publike (GPL). Me anë të kësaj ata japin falas kontributet e tyre për të tjerët për ti përdorur e përshtatur, por me kusht që përdoruesit pauses të pranojnë gjithashtu kushtet e lejes. Projekte të tilla, që përfshijnë lëvizjen e hapur të origjinës, e cila kufizohet në krijimin e programeve kompjuterike, ndërtojnë gjithashtu modelet

e tyre të biznesit mbi ekzistencën e mbrojtjes së të drejtës së autroit, sepse përndryshe ata nuk mund të vendosin një detyrim mbi përdoruesit pauses.

Zbatimi i të drejtave

Konventa e Bernës përmban shumë pak dispozita përsa i takon zbatimit të të drejtave, por zhvillimi i standarteve të reja zbatuese kombëtare dhe ndërkombëtare, gjatë këtyre viteve të fundit ka qënë dramatik për shkak të dy faktorëve kryesorë. I pari ka të bëjë me përparimet në mjetet e teknologjisë për krijim dhe përdorim (të autorizuar dhe pa-autorizuar) të materialeve të mbrojtura. Në vecanti teknologjia dixhitale e bën të lehtë të transmetojë e të bëjë kopje perfekte të cdo informacioni që ekziston në formë dixhitale, përfshi këtu edhe vepra të mbrojtura nga e drejta e autorit. Faktori i dytë rëndësia ekonomike në rritje në fushën e tregtisë ndërkombëtare të lëvizjes së mallrave dhe shërbimeve të mbrojtura nga të drejtat e pronësisë intelektuale. E thënë thjesht, tregtia me produkte që kanë të drejta të pronësisë intelektuale është një biznes mbarë botëror në lulëzim.

Kjo është e pranuar në Traktatin e të Drejtës së Autorit të OBPI (WCT), i cili kërkon që Palët Kontraktuese të garantojnë që procedurat zbatuese ekzistojnë në ligjin e tyre, në mënyrë që lejojnë veprim efektiv kundër çdo shkeljeje të drejtave që mbulohen nga ky Traktat; duke përfshirë mjetet për të parandaluar dhe frenuar shkelje të tjera. Marrëveshja mbi disa Aspekte tregëtare të të Drejtave të Pronësisë Intelektuale (TRIPS), e cila përmban dispozita më të detajuara mbi zbatimin e të drejtave, është provë e mjaftueshme e lidhjes së re që ekziston midis pronësisë intelektuale dhe tregtisë. Paragrafet e mëposhtëm identifikojnë dhe përmbledhin disa nga dispozitat zbatuese që gjenden në legjislacionin kombëtar të kohëve të fundit. Ato mund të ndahen në kategoritë e mëposhtme: masa mbrojtëse të përkohshme; masa civile; sanksione penale; masa që merren në kufi; dhe masa, mjete dhe sanksione që merren kundër shkeljeve që lidhen me pajisjet teknike. **Masa mbrojtëse ose te përkohshme** kanë dy qëllime: e para të ndalojnë shkaktimin e shkeljes, në veçanti të ndalojnë futjen e mallrave të paligjshëm në kanalet e tregëtisë, duke përfshirë futjen e mallrave të importuar pas deklarimit në doganë; dhe e dyta të mbajë provën përkatëse lidhur me shkeljen e supozuar. Për këtë, autoritetet juridike mund të kenë autoritetin të urdhërojnë vendosjen e masave të përkohshme pa lajmërim paraprak tek shkelësi i supozuar. Në këtë mënyrë, shkelësi i supozuar pengohet nga zhvendosja e mallrave me qëllim për të shmangur që të zbulohet. Masa paraprake më e zakonshme është kontrolli i ndërtesës të shkelësit të supozuar dhe konfiskimi i mallrave të dyshuar si të paligjshëm, i pajisjeve të përdorura për të prodhuar ato, dhe e të gjitha dokumentave përkatëse dhe provave të tjera për aktivitetin e biznesit të supozuar të jashtëligjshëm. **Masat civile** kompensojnë mbajtësin e të drejtës për dëmin ekonomik të pësuar si pasojë e cënimit të së drejtës, zakonisht në formën e dëmit monetar, dhe krijojnë një siguri efektive për shkelje të tjera. Zakonisht kjo është në formën e daljes së një urdhëri gjyqësor për shkatërrimin e mallrave të jashtëligjshëm dhe të materialeve të cilat janë përdorur kryesisht për prodhimin e tyre. Në rast rreziku që aktet në cenim të së drejtës mund të vazhdojnë, gjykata mund të lëshojë urdhër kundër këtyre akteve, të cilat nëq nuk zbatohen detyrojnë shkelësin të paguajë gjobë. **Sanksionet penale** kanë qëllim të dënojnë ata të cilët me vullnet të plotë kryejnë akte të piraterisë për tregti dhe si në rastin e mjeteve civile, për të penguar shkelje të tjera. Qëllimi i dënimit realizohet me gjoba të qenësishme dhe me dënime me burg në

përputhje me nivelin e dënimit të aplikuar për krimet që janë serioze, dhe vecanërisht për rastet e përsëritjes. Qëllimi i ndalimit kryhet me urdhra për konfiskim dhe shkatërrim të mallrave të paligjshëm dhe të materialeve dhe pajisjeve të përdorura kryesisht për të kryer krimin. **Masa që merren në kufi** janë të ndryshme nga masat zbatuese të përshkruara deri më tani, për shkak se ato përshijnë veprime të autoriteteve doganore më shumë se ato të autoritete gjyqësore. Masat kufitare lejojnë mbajtësin e të drejtës ti kërkojë autoriteteve doganore që të pezullojnë lënien në qarkullim të mallrave të dyshuar që çenojnë të drejtën e autorit. Kjo ka për qëllim t'i japë mbajtësit të së drejtës një kohë të mjaftueshme për të filluar procedimin gjyqësor kundër shkelësit të dyshuar, pa rrezikun se mallrat e supozuar të jashtëligjshëm të zhduken në qarkullim pas deklarimit në doganë. Mbajtësi i të drejtës duhet (a) duhet të sigurojë autoritetet doganore se ka një provë me sy të parë të shkeljes, (b) të japë një përshkrim të detajuar të mallit në mënyrë që të identifikohet dhe (c) të japë siguri që do dëmshpërblej importuesin, pronarin e mallit dhe autoritetet doganore në rast se del që malli është i rregullt. Kategoria e fundit e dispozitave zbatuese, e cila ka marrë rëndësi shumë të madhe që nga hyrja e teknologjive digjitale, përfshin masa, mjete dhe sanksione kundër abuzimeve që lidhen me mjetet teknike. Në disa raste, mjetet e vetme praktike për të ndaluar kopjimin është nëpërmjet të ashtu-quajturës mbrojtje- e kopjes ose sisteme të menaxhimit-të kopjes. Ato përdorin aparatura teknike, të cilat ose tërësisht pengojnë kopjimin, ose e bëjnë cilësinë e kopjes kaq të varfër sa e bëjnë të papërdorshme. Mjetet teknike përdoren gjithashtu për të ndaluar marrjen e programeve televizive tregtare të transkriptuara, përveç se me përdorimin e dekoderave. Megjithatë teknikisht është e mundur të prodhohen aparatura për të shmangur mbrojtjen – e kopjes dhe sistemet e transkriptimit. Dispozitat zbatuese kanë për qëllim të ndalojnë prodhimin, importimin dhe shpërndarjen e këtyre aparaturave. Dispozitat për këtë qëllim janë të përfshira në Traktatin e OBPI për të Drejtën e Autorit (ËCT). Po ashtu, janë dispozitat për të ndaluar lëvizjen apo ndryshimin e pa-autorizuar të menaxhimit të informacionit të të drejtave elektronike dhe shpërndarjen e kopjeve të veprave nga të cilat informacioni i tillë është nxjerrë. Një informacion i tillë mund të identifikojë autorin ose mbajtësin e të drejtës, ose të përmbajë informacion mbi termat dhe kushtet e përdorimit të veprës. Heqja e tij mund të rezultojë në shtrembërimin e menaxhimit të të drejtave të kompjuterizuara ose të sistemeve të shpërndarjes-me taksë.

Të drejtat morale

Konventa e Bernës (neni 6bis) i kërkon vendeve anëtare t'i njohin autorëve:

- (i) të drejtën të deklarojnë autorësinë e veprës (ndonjëherë e quajtur e **drejta e prejardhjes**); dhe
- (ii) të drejtën për të kundërshtuar çdo shtrembërim ose modifikim të veprës, ose veprime cenuese të tjera në lidhje me veprën, të cilat mund të çenojnë nderin dhe reputacionin e autorit (ndonjëherë e quajtur e **drejta e integritetit**).

Këto të drejta njihen si të drejtat morale të autorëve. Konventa parashikon që ato janë të pavarura nga të drejtat ekonomike të autorit dhe mbeten me autorin edhe sikur ai të ketë transferuar të drejtat e tij ekonomike. Është me vlerë të vëmë në dukje se të drejtat morale i kanë vetëm autorët individë. Kështu që, edhe në rastin kur psh, producenti i një filmi ose një

botues ka të drejtat ekonomike mbi veprën, është vetëm krijuesi individ i cili ka të të drejtat morale në këtë pikë.

Dokumentet dhe konventat ndërkombëtare dhe kombëtare

Nga vetë natyra e tyre ligjet për të drejtën e autorit vendosin pozita ligjore dhe mbrojnë interesat e krijuesve, interpretuesve, prodhuesve dhe tregtuesve të veprave artistike, si dhe të konsumatorëve të këtyre veprave. Nga ana tjetër, këto ligje duhet të arrijnë një ekuilibër midis lirisë për informacion dhe të drejtës për pronë. Ky ekuilibër është i domosdoshëm si për t'i siguruar një të drejtë të kënaqshme publikut për të shijuar veprat artistike, ashtu edhe për të respektuar të drejtën e individit për të pasur një pronë, në këtë rast e drejta e autorit.

Në këtë aspekt, ekzistojnë një sërë dokumentesh, konventash, e marrëveshjes të cilat kanë si objekt të tyre të drejtën e autorit dhe pronësinë intelektuale. Në shumë nga këto dokumente ndërkombëtarë shteti shqiptar është palë dhe për rrjedhojë duhet të marrë masa që të respektojë detyrimet e parashikuara në këto konventa, ose të paktën një pjesë të këtyre detyrimeve. Për këtë qëllim, më poshtë do të shqyrtohen dokumentet kryesore në fushën e të drejtave të autorit.

Konventa e Bernës, e firmosur në 1886 dhe e ndryshuar disa herë që nga ajo kohë, me amendimin e fundit në vitin 1979, përbën konventën e parë ndërkombëtare ku trajtohet problemi i së drejtës së autorit. Kjo konventë cakton tre parime bazë në fushën e mbrojtjes së të drejtës së autorit në marrëdhëniet midis shteteve:

a- **Parimi i trajtimit kombëtar**: ky parim nënkupton që veprat e krijuara në një shtet të caktuar gëzojnë të njëjtat vlera në të gjitha shtetet e tjera anëtare. Për shembull, libri “Ura mbi Drinë,” megjithëse nga autor kroat, gëzon të njëjtat të drejta si autorët shqiptarë në qoftë se botohet në Shqipëri.

b - **Parimi “automatik”**: në bazë të këtij parimi për të gëzuar këto të drejta nuk duhet të vihen kushte, ato gëzohen në mënyrë automatike.

c - **Parimi i “pavarësisë” së mbrojtjes**. Sipas këtij parimi nuk ka rëndësi nëse vepra mbrohet në vendin e origjinës: në qoftë se vepra përdoret në një shtet palë të Konventës, ajo automatikisht gëzon të drejtën e autorit sipas kushteve të Konventës. Përjashtime bëhen vetëm në rast se vendi i origjinës ka një afat mbrojtjeje më të shkurtër sesa vendi përdorues; në këtë rast afati i mbrojtjes në vendin përdorues është i njëjtë me afatin në vendin e origjinës.

Si përkufizohet vepra artistike nga kjo Konventë? Vepër është çdo prodhim letrar, shkencor ose artistik, në çdo lloj forme ose shprehjeje. Gjithashtu vepra të mbrojtura nga kjo Konventë janë edhe :

- përkthimet;
- përshtatjet ose arranxhimet;

- o shfaqjet publike dramatike ose muzikore;
- o recitimet;
- o komunikimi i veprave të tilla te publiku;
- o transmetimi (shpërblim për përdorimin);
- o e drejta për të riprodhuar;
- o e drejta për të përdorur punën si bazë e një vepre tjetër.

Përveç të drejtës ekonomike kjo Konventë njih dhe të drejtën morale, e cila konsiston në të drejtën për të pretenduar autorësinë e veprës, identifikimin e autorit, si dhe kundërshtimin e ndryshimit të saj nga autori, në qoftë se ky ndryshim shtrembëron idenë fillestare të veprës.

Sipas kësaj Konvente e drejta e autorit ruhet deri 50 vjet pas vdekjes së autorit. Konventa parashikon edhe raste të veçanta, si për shembull:

- nese autori i veprës është anonim, e drejta përfundon 50 vjet pas bërjes publike të veprës, në rast se autori nuk identifikohet gjatë kësaj kohe;
- për veprat kinematografike, 50 vjet pas shfaqjes në publik, ose në qoftë se nuk shfaqen në publik llogaritet 50 vjet nga momenti i krijimit;
- për fotografinë dhe artin e aplikuar, 25 vjet nga krijimi.

Një tjetër konventë e rëndësishme në fushën e së drejtës së autorit është **Konventa e Romës për Mbrojtjen e Interpretuesve, Prodhuesve të Fonogrameve dhe Transmetuesve**, e nënshkruar në 1961. Kjo Konventë mbulon tre kategori: interpretuesit e veprave të ndryshme, prodhuesit e fonogrameve, si dhe organizatat transmetuese. Sipas kësaj Konvente, fonogramet përkufizohen si regjistrim zanor i një shfaqjeje ose tingujve të tjerë. Kjo Konventë u njeh regjistruesve të fonogrameve të drejtën për të autorizuar ose ndaluar riprodhimin e fonogrameve. Në rast riprodhimi, regjistruesi origjinal, artisti interpretues, ose të dy, duhet të marrin shpërblim për këtë.

Në të njëjtën mënyrë, Konventa e Romës vendos se duhet marrë miratimi i interpretuesve për disa veprime, si për shembull: transmetimi i shfaqjes live, regjistrimi i kësaj shfaqjeje, riprodhimi i regjistrimit origjinal, nëse vepra është fiksuar pa pëlqimin e artistit, ose riprodhimi bëhet për arsye për të cilat s'ka rënë dakord artisti. Nga ana tjetër, transmetuesit gëzojnë të drejtën për të autorizuar ose ndaluar ritransmetimin e transmetimeve të tyre, regjistrimin e transmetimit, si dhe riprodhimin e regjistrimit.

Të drejtat e autorit në kuadrin e Konventës së Romës vlejné 20 vjet nga viti i shfaqjes, i regjistrimit, apo i transmetimit të veprës. Konventa parashikon dhe disa raste të cilat nuk përbëjnë shkelje të së drejtës së autorit:

-) përdorimi vetjak i një vepre (p.sh incizimi i një kënge);
-) përdorimi i fragmenteve të shkurtra për të ilustruar ngjarje të kohës (psh transmetimi i një pjese të festivalit të fundit gjatë emisionit të lajmeve);

-) përdorimi për qëllime mësimdhënie ose kërkimesh shkencore (psh studimi i teksteve letrare gjatë ciklit mësimor.)

Konventa për mbrojtjen e prodhuesve të fonogrameve nga shumëfishimi i paautorizuar i fonogrameve, e nënshkruar në 1971, buron prodhuesit e fonogrameve të çdo shteti palë të konventës nga:

- shumëfishimi i paautorizuar i fonogrameve të tyre;
- importi i fonogrameve me qëllim shpërndarjen në publik;
- shpërndarja te publiku i këtyre fonogrameve.

Kohëzgjatja e kësaj mbrojtjeje është 20 vjet nga momenti i regjistrimit.

Një organizatë kyçe në fushën e mbrojtjes së të drejtës së autorit është **World Intellectual Property Organization** (Organizata Botërore për Pronësinë Intelektuale). Në 1996 kjo organizatë ka krijuar dhe firmosur dy traktate në lidhje me mbrojtjen e shfaqjeve dhe fonogrameve. Kategoria e parë e mbrojtur nga këto traktate janë interpretuesit, ku bëhet dallimi midis interpretimeve të drejtpërdrejta (psh shfaqjeve teatrale në skenë) dhe shfaqjeve të regjistruara, duke përjashtuar regjistrimet audiovizuale ose filmat, pasi për këto të drejtat i gëzojnë krijuesit e regjistrimit ose filmit. Për sa i përket shfaqjeve të regjistruara, traktati u njeh interpretuesve:

- të drejtën e riprodhimit;
- të drejtën e shpërndarjes;
- të drejtën e dhënies me qera;
- të drejtën e vënies në dispozicion.

Në rastet e shfaqjeve të drejtpërdrejta interpretuesit gëzojnë të drejtat e mëposhtme:

- e drejta e transmetimit (përveç ritransmetimit);
- e drejta e komunikimit në publik të shfaqjes (përveçse kur transmetohet);
- e drejta e regjistrimit.

Përveç kësaj, interpretuesit kanë dhe të drejtën morale, dmth të drejtën për identifikimin e autorësisë dhe për të mos lejuar ndryshime të veprës që shtrembërojnë shfaqjen fillestare.

Të drejtat e njohura nga traktati për prodhuesit e fonogrameve janë:

- e drejta e riprodhimit;
- e drejta e shpërndarjes;
- e drejta e dhënies me qera;
- e drejta e vënies në dispozicion.

Si për interpretuesit, ashtu edhe për prodhuesit e fonogrameve vlen parimi i trajtimit kombëtar, siç përcaktohet në Konventën e Bernës. Të drejtat e autorit jepen për 50 vjet pas vdekjes së autorit ose prodhuesit të fonogramit. Traktati parashikon edhe shpërblimin ekonomik të përdorimit të veprave artistike me qëllim përfitimi.

Një tjetër fushë e rëndësishme e dokumenteve që trajtojnë çështjen e së drejtës së autorit janë dhe disa nga direktivat e Bashkimit Evropian. Megjithëse të vlefshme vetëm për shtetet anëtare, në kushtet kur Shqipëria ka firmosur Marrëveshjen e Stabilizim-Asociimit, ku një nga kërkesat kryesore është harmonizimi i legjislacionit në përputhje me standardet e BE, edhe shqyrtimi i këtyre direktivave duhet të merret parasysh.

Duke qenë se fillesa e BE ka qenë ai i një tregu të përbashkët ekonomik, në përgjithësi e drejta e autorit në legjislacion është konsideruar si aktivitet ekonomik që ka nevojë për rregullim. Edhe pse shtetet anëtare të BE janë palë e të gjitha konventave dhe traktateve ndërkombëtare të përmendura më sipër, shtetet e kanë rregulluar në mënyra të ndryshme zbatimin e të drejtës së autorit. Për pasojë, rreth viteve 80, duke pasur parasysh mënyrat e ndryshme të rregullimit me ligj, shkallën e ndryshme të zbatimit të ligjit në vendet anëtare, si dhe zhvillimin e vullshëm teknologjik, u pa e arsyeshme të nxirreshin rregulla të përbashkëta për gjithë anëtarët.

Parimet bazë ku mbështeten të gjitha dokumentet e BE në lidhje me të drejtën e autorit konsistojnë në mendimin se mbrojtja e pronësisë intelektuale:

- është domosdoshmëri për suksesin e tregut të brendshëm.
- Nxiti risinë dhe krijimtarinë.
- Përmirëson punësimin dhe konkurrencën.

Në këtë aspekt tre direktiva kryesore të BE trajtojnë aspektin e të drejtës së autorit dhe mbrojtjes së saj. Më e hershmja është **Direktiva 93/98/EEC**, e cila ka për qëllim të harmonizojë kohëzgjatjen e mbrojtjes së të drejtës së autorit dhe të drejtat e tjera të lidhura me të. Sipas kësaj direktive e drejta e autorit mbrohet deri 70 vjet pas vdekjes së autorit. Në rastet e filmave ose veprave audiovizuale e drejta e autorit llogaritet 70 vjet pas vdekjes së personit të fundit në grupin e përbërë nga regjisori, skenaristi, kompozitori i posaçëm për këtë film. Direktiva parashikon që të drejtat e lidhura me të drejtën e autorit janë të mbrojtura për një afat prej 50 vjetësh. Gjithashtu, kjo direktivë vendos rregulla për transmetimin satelitor dhe ritransmetimin me kabëll, për t'iu përgjigjur ndryshimeve teknologjike në këtë fushë.

Një tjetër dokument i rëndësishëm në këtë fushë është **Direktiva 2001/29/EC**, e cila mbulon këto tre fusha kryesore në mbrojtjen e të drejtës së autorit:

- e drejta e riprodhimit (i lejon autorit të ndalojë riprodhimin e drejtpërdrejtë ose jo të drejtpërdrejtë, të përkohshëm ose të përhershëm, të çdo forme. Këtu përfshihen autorët, interpretuesit, prodhuesit e fonogrameve, prodhuesit e regjistrimit të parë të filmit dhe transmetuesit.)
- e drejta e komunikimit të publiku (i jep autorit të drejtën ekskluzive për të lejuar ose ndaluar shpërndarjen në publik të veprave të tij, në mënyrë që ata të zgjedhin mënyrën

dhe kohën kur publiku do i ketë këto vepra. Përfshin interpretuesit, prodhuesit e fonogrameve, prodhuesit e regjistrimit të parë të filmit dhe transmetuesit.

- e drejta e shpërndarjes (i jep autorëve të drejtën ekskluzive për të lejuar ose ndaluar çdo lloj shpërndarjeje të publiku për shitje ose qëllime të tjera).

Megjithëse kjo direktivë mund të duket disi kufizuese dhe autorët janë mjaft të mbrojtur, ky dokument parashikon edhe disa përjashtime për rastet e ndryshme ku autori nuk është i mbrojtur. Qëllimi është që të krijohet një baraspeshë midis të drejtës së autorit dhe të drejtës së publikut për të shijuar veprat e ndryshme. Në mënyrë më specifike, rastet që përbëjnë përjashtim janë:

- Riprodhimi me anë të fotografisë (përjashto partiturat)
- Riprodhimi nga një person për përdorim vetjak, jo me qëllim përfitues
- Bibliotekat publike
- Ilustrimi për qëllime mësimdhënie ose shkencore
- Riprodhimi nga shtypi për arsye informimi të publikut
- Citate për kritika artistike
- Përdorim për fjalime politike, fetare, ngjarje publike
- Përdorim për karikatura dhe parodi

Dokumenti i tretë i BE me vlerë për mbrojtjen e të drejtës së autorit është **Direktiva 2004/48/EC**, e cila ka për qëllim të rregullojë zbatimin e të drejtës së pronësisë intelektuale. Objektivat kryesore të direktivës janë:

- nxitja e rrisë dhe konkurrencës në biznes
- ruajtja e vendeve të punës
- parandalimi i humbjes në taksa dhe paqëndrueshmëria e tregjeve
- mbrojtja e konsumatorit
- garantimi i rendit publik.

Kjo direktivë parashikon që e drejta e autorit ekziston që nga krijimi i veprës dhe nuk ka nevojë për regjistrim, pra momentin që një libër del me emrin e autorit, ai automatikisht e gëzon të drejtën e autorit dhe privilegjet që rrjedhin nga kjo. Më tej, kjo direktivë udhëzon shtetet anëtare të BE të marrin masat dhe procedurat që nevojiten për garantimin e zbatimit të të drejtave të autorit dhe të marrin masat e duhura kundër falsifikimeve dhe piraterisë.

Gjithashtu direktiva përcakton se kush ka të drejtë t'i kërkojë këto masa:

- autorët e pronësisë intelektuale [dmth autori origjinal]
- gjithë të tjerët që kanë të drejtë të përdorin këtë pronësi (sidomos të licensuarit) [p.sh. televizioni që ka të drejtën e transmetimit]
- organizatat kolektive që administrojnë të drejtën e autorit [p.sh. Zyra për Mbrojtjen e të Drejtës së Autorit]

- organizma mbrojtës profesionistë [p.sh. Forumi për Mbrojtjen e Prodhimeve Audiovizuale Shqiptare]

Për mbrojtjen e pronësisë intelektuale direktiva udhëzon dhe marrje masash dhe ndëshkimesh, në proporcion me dëmin e shkaktuar. Masat më të rënda përfshijnë:

- tërheqja nga tregu e një pjese të produkteve
- largimi përfundimtar nga tregu
- shkatërrimi i plotë i mallit.

Ligji kombëtar dhe ndërkombëtar

Territorialiteti: Ligji i PI ka një anë kombëtare dhe një ndërkombëtare.

Konventat dhe Traktatet: Shumë nga ligjet statutores të PI kanë rrjedhur nga konventat dhe traktatet ndërkombëtare.

Objekti madhor i këtyre konventave është të sigurojë qytetarët dhe rezidentët e një shteti të marrin njohje dhe mbrojtje për të drejtat e tyre të PI, më shumë në vecanti, që një i huaj të ketë të drejtën për të njëjtat të drejta si ato të akorduara për shtetasit/vendasit. Kjo i referohet trajtimit kombëtar.

Instrumentat ndërkombëtare përqipen gjithnjë e më shumë për të harmonizuar Ligjet e IP dhe për të siguruar një nivel minimal të mbrojtjes.

Marrëveshja e TRIPS shkon edhe më tej: në vazhdim të parimit të trajtimit kombëtar, ajo aprovoi edhe parimin e trajtimit të vendeve ose të shteteve më të favorizuara. Efekti i kësaj është që ndonjë avantazh, favor, privilegj ose imunitet i akorduar nga një vend anëtar për kombet e cdo shteti tjetër akordohet në mënyrë të pakushtëzuar për shtetasit e të gjithë shteteve të tjera anëtare. Marrëveshja e TRIPS ishte marrëveshja e parë që miratoi trajtimin e kombit më të favorizuar, si parim në lidhje me mbrojtjen e të drejtave të PI.

Ndryshimet midis krijimit personal dhe punës kolektive

Autor/ë është personi ose janë personat fizikë, që krijojnë një vepër letrare, artistike ose shkencore. Autor i veprës është çdo person fizik ose një grup personash fizikë, me emrin e të cilit/ve vepra është shfaqur për herë të parë në publik, me përjashtim të rastit kur vërtetohet se autorësia i përket një ose disa personave fizikë, të tjerë nga ata që kanë emrat në vepër.

Vepër e përbashkët është puna krijuese e disa autorëve në bashkëpunim.

Bashkautorësia rregullohet me marrëveshje ndërmjet palëve ose sipas dispozitave të Kodit Civil të Republikës së Shqipërisë. E drejta e autorit në veprën e përbashkët u përket autorëve, të cilët me marrëveshje zgjedhin njërin prej tyre si autorin kryesor. Autorët e një vepre të

përbashkët e shfrytëzojnë veprën në bazë të marrëveshjes ndërmjet tyre. Refuzimi i marrëveshjes nga secili autor i veprës së përbashkët justifikohet në mënyrën e duhur. Autorët e një vepre të përbashkët, nën rezervën e çdo marrëveshjeje ndërmjet tyre, gëzojnë të drejtën të shfrytëzojnë veças kontributin e tyre, me kusht që të mos cenojnë shfrytëzimin e veprës si një të tërë. Në rast shfrytëzimi të veprës së krijuar në bashkëpunim, autorët, në bazë të marrëveshjes ndërmjet tyre, gëzojnë të drejtën e një shpërblimi në kushtet dhe masat që ata vetë kanë rënë dakord. Në rast se kjo marrëveshje nuk ekziston, shpërblimi ndahet në pjesë, sipas kontributit të secilit autor, ose në pjesë të barabarta, kur kontributi individual nuk mund të përcaktohet.

E drejta ekonomike e autorit

Autori gëzon të drejtën ekskluzive të shfrytëzimit të veprës së vet në çdo formë dhe mënyrë. Autori i një vepre letrare, artistike ose shkencore gëzon të drejtën e shpërblimit për çdo rast dhe për çdo mënyrë shfrytëzimi të veprës, të lejuar apo jo nga vetë ai, edhe nëse heq dorë nga kjo e drejtë.

Autori gëzon të drejtën ekskluzive për ta shfrytëzuar veprën e vet në formë materiale dhe jomateriale. 2. Autori gëzon të drejtën ekskluzive, duke pasur parasysh veprën e vet, në tërësi ose pjesërisht, për të autorizuar: a) riprodhimin e drejtpërdrejtë ose të tërthortë, të përkohshëm ose të përhershëm me çfarëdo lloj mjete apo forme; b) shpërndarjen në publik të origjinalit ose të kopjeve të veprës në çfarëdo lloj forme, duke e shitur, dhënë me qira, dhënë hua apo dhuruar; c) importimin, eksportimin dhe shpërndarjen e kopjeve të veprave të prodhuara me pëlqimin e tij; ç) shfaqjet skenike, recitimet, çdo lloj tjetër ekspozimi në publik ose shfaqjeje të drejtpërdrejtë të veprës; d) ekspozitat publike të veprave të arteve të bukura, arteve të aplikuara, krijimet fotografike dhe veprat arkitekturore; dh) shfaqjet publike të veprave kinematografike dhe të veprave të tjera audiovizuale; e) transmetimin e një krijimi me anë të çdo mënyre riprodhimi të sinjaleve, tingujve dhe pamjeve, me ose pa fije, duke përfshirë edhe transmetimin satelitor; ë) transmetimin për publikun të një vepre me anë të fijeve, kabllit, fibrave optike ose me çdo mënyrë tjetër; f) përcjelljen te publiku të një vepre me anë të regjistrimeve audio ose audiovizuale; g) ritransmetimin e plotë, të pandërprerë dhe në të njëjtën kohë të një vepre me anë të mjeteve të përcaktuara në shkronjat “e” dhe “ë” të këtij neni, prej një stacioni transmetues, që është i ndryshëm nga radioja ose televizioni transmetues i veprës; gj) modifikimin e veprës; h) vënien e veprave në dispozicion të publikut, nëpërmjet mjeteve me lidhje me ose pa tel, në mënyrë të tillë që publiku të mund t’i përdorë nga çdo vend dhe në çfarëdo kohe, të zgjedhur prej secilit.

Mbrojtja e autorësisë

Veprimet në mbrojtje të të drejtave vetjake jo pasurore, që lidhen me autorësinë në një vepër, kanë si qëllim asnjësimin ose shkatërrimin e kopjes a të prodhimit të kësaj vepre, vetëm nëse dëmi nuk mund të riparohet me anë të shtesës, të shënimit në vepër ose të reklamës për sa i përket autorësisë.

Shkelja e së drejtës së autorit

Termi i piraterisë është përdorur në përgjithësi për të përshkruar shkeljet apo mashtrimet të së drejtës së autorit e bëra me qëllim në shkallë tregtare. Në lidhje me industrinë e muzikës ajo i referohet të drejtës së paautorizuar dhe në këtë kontekst ajo ndahet në 4 kategori:

Pirateria fizike e muzikës

Pirateria fizike e muzikës është bërja ose shpërndarja e kopjeve të regjistrimit të tingujve në mbajtës fizike pa lejen e mbajtësit të së drejtës. Termi “pirateri” i referohet aktiviteteve që janë të një natyre tregtare, duke përfshirë aktivitetet që shkaktojnë dëm tregtar. Paketimi i kopjeve pirate mund ose nuk mund të jetë i ndryshëm nga origjinali. Kopjet pirate janë shpesh të përpiluara të tilla si “hite të mëdha” të një artisti të veçantë ose përmbledhje e zhanreve të veçanta të tilla si dance.

Fallsifikimi

Fallsifikimet janë një lloj apo tip i piraterisë fizike. Këto janë rregjistrime të bëra pa lejen apo autorizimin e kërkuar, të cilat janë të ambalazuara si origjinali me mënyrën më të mirë të mundshme. Vepra origjinale e artit është prodhuar, ashtu si edhe tregtimi i markave dhe logot në disa raste dhe e mashtron konsumatorin për të besuar që ato janë blerë si një produkt i ligjshëm i vërtetë.

Kontrabanda

Kontrabandat janë rregjistrime të paautorizuara live ose performanca e transmetimit. Ato janë të dublikuara ose të shitura ndonjëherë me një çmim dhuratë – pa lejen e artistit, kompozitorit apo kompanisë së rregjistrimit.

Pirateria e internetit

Zakonisht është përdorur për t'iu referuar një shumëllojshmërie të përdorimeve të paautorizuara të muzikës apo përmbajtje të tjera krijuese në internet.

Pirateria e internetit “ i referohet në veçanti për të vepruar për shkeljet në internet që janë të një natyre tregtare – jo domosdoshmërisht për sa i takon motivimit të autorit të kimit. Ndërsa disa pirateri interneti gjenerojnë të ardhura nga aktiviteti i tyre, shumë njerëz angazhohen në akte të tilla për të tjera, jo për arsye tregtare, - dhe ato të gjithë mund të shkaktojnë dëme tregtare të shumta.

Termi është gjithashtu i përdorur për të referuar në përgjithësi çdo përdorim të përmbajtjes krijuese në internet që dhunon të drejtën e autorit, ose nëpërmjet website ose në mënyra të tjera.

Akti i piraterisë duhet të përbëjë një shkelje të së drejtës së autorit të një lloji të veçantë.

Cdo kush që dhunon ndonjë nga të drejtat ekskluzive të mbajtësit të së drejtës së autorit shkel të drejtën e autorit. Pozicioni në lidhje me shkeljet kriminale është në përgjithësi i ndryshëm.

Kërkesat e TRIPS për piraterinë nënkupton “bërjen e kopjeve” që do të thotë shkelje e të drejtës së autorit. Kjo në pamje të parë, nënkupton që të gjitha shkeljet e të drejtës së autorit nuk janë të mbuluara në këtë pikë, vetëm në konsistimin e bërjes së kopjeve. Një “riprodhim” ose “përshtatje” është përcaktuar në terma më të gjerë.

Juriksione të pakta kanë një metodë më të përgjithshme në këtë çështje. Ato mund të akuzojnë cdo shkelje civile të paramenduar në shkallë tregtare.

Ky është pozicioni që mban USA dhe shtete të tjera të cilat kanë ratifikuar marrëveshjen e TRIPS. – plus dhe detyrimet në marrëveshjet tregtare 2-palëshe. Në këtë kuadër perkufizimi i shkeljes civile është shumë i rëndësishëm. Per shembull, si në Singapore, mund të përfshihet një shkelje e të drejtës së komunikimit sic është dhe parashikuar në nenin 8 të Traktatit të WIPO për të drejtën e Autorit të 1996 si dhe nenet 10 dhe 14 të Traktatit të WIPO “Për interpretimet dhe Fonogramet” e vitit 1996, nënkupton të drejtën e transmetimit të veprës me anë të mjeteve elektronike dhe bërjen e veprës të disponueshme në një network (rrjete) në një mënyrë të tillë që të jetë e aksesueshme nga të gjithë të tjerët.

Paramendimi

Akti i piraterisë duhet të jetë i paramenduar. Paramendimi është kërkesa minimale. Njoftimi mbi palën e akuzuar mund të krijohet nga të dhëna të hollësishme. Uk kërkon “njoftim” apo “arsye për të besuar” që akti i përmbledhur në një shkelje e të drejtës së autorit, por edhe përgjegjësi kriminale për bërjen, rënien dakort ose përdorimin e rregjistrimeve të palejuara duket të jetë absolute dhe jo e varur në paramendim. Ligji i Hong Kongut nuk kërkon paramendim; në vend të kësaj ajo krijon një mbrojtje për personin i ngarkuar të provojë që ai nuk e dinte dhe nuk kishte asnjë arsye të besonte që kopja në fjalë ishte një kopje e shkelur e veprës me të drejtë autorit. Singapori kërkon për shkeljen që i akuzuari “di ose duhet në mënyrë të arsyeshme të dijë” që ai ka shpërndarë kopje me të drejta të shkelura dhe ka improtuar mallra të tjera pa të drejtë autori apo/ dhe duke kryer veprime të tjera të cilat sipas dispozitave në fuqi janë të ndaluara.

Shkalla tregtare

Akti i piraterisë duhet të jetë në shkallë tregtare. Ligje të ndryshme përdorin formulime të ndryshme. Ligji i USA kërkon “shkelje për qëllime tregtare ose fitime private financiare” dhe harton dallimin ose ndryshimin midis shkeljeve për përfitim dhe atyre për jo-përfitim. Të dyja këto mund të jenë shkelje kriminale duke u varur sigursht edhe nga prania e faktoreve të tjerë.

Shumë shtete duke (përfshirë Hong Kongun dhe Singaporin) ndjekin shembullin e UK, e cila në përgjithësi, kërkon kopjimin për “qëllime komerciale/tregtare”- e cila mund të mos jetë e njëjtë me konceptin “në shkallë tregtare”.

E drejta e autorit duhet të jetë pa autorizimin e mbajtësit të së drejtës së autorit.

Kjo kërkesë flet vetë pa shumë shpjegime.

Kopjimi pa pëlqim mund të mos jetë i gabuar. Përgjegjësia në këtë rast është shumë e rëndësishme. Ashtu sikur se edhe mbrojtje të tjera të mundshme. Një vendim i gjykates në Kanda, është konstruktiv- kërkon ndjekjen për të provuar mungesen e pëlqimit dhe gjithashtu mungesën e një marredhënieje të drejtë.

KREU IV – TË DREJTAT E LIDHURA DHE MBROJTJA E TYRE

Përmbajtja

- **Koncepti i të drejtave të lidhura dhe mbrojtja e tyre.**
- **Kushtet për të drejtat e lidhura.**
- **Përfituesit e të drejtave të lidhura.**
- **Të drejtat që i jepen përfituesve të të drejtave të lidhura.**
- **Përshkrimi i institucioneve dhe traktateve kryesore që lidhen me të drejtat.**
- **Kohëzgjatja e të drejtave të lidhura.**
- **Kufizime mbi të drejtat e lidhura.**

Tradicionalisht, të drejtat e lidhura me të drejtën e autorit u janë akorduar tre kategorive të përfituesve:

- **Interpretuesve/Ekzekutuesve.**
- **Prodhuesve të fonogramit.**
- **Organizatave transmetuese.**

Përkufizim: Artistët interpretues dhe/ose ekzekutues janë aktorët, këngëtarët, muzikantët, valltarët dhe personat e tjerë, që paraqesin, këndojnë, kërcëjnë, recitojnë, luajnë, interpretojnë, ekzekutojnë, që drejtojnë një orkestër apo sjellin në çdo lloj mënyre, një krijim artistik ose letrar, një shfaqje të çdo lloji, përfshirë ose shfaqin folklorin, varietenë, cirkun dhe shfaqjet me kukulla. si artist interpretues dhe/ose ekzekutues do të njihen dhe ato që interpretojnë dhe/ose ekzekutojnë në një vepër dramatike, letrare apo muzikore, një rol mbështetës, por të rëndësishëm; drejtues orkestre ose kori.

- **Artistët Interpretues dhe/ose ekzekutues gëzojnë të drejta vetjake jopasurore dhe të drejta pasurore.**

Ushtrimi i të drejtave të artistëve interpretues dhe/ose ekzekutues.

Të drejtat jo pasurore të artistëve interpretues dhe/ose ekzekutues.

1. Artisti interpretues dhe/ose ekzekutues ka jo vetëm detyrimin të deklarojë prejardhjen (autorin, autorët etj.) e veprës që interpreton dhe/ose ekzekuton, por ka edhe këto të drejta vetjake jo pasurore: a) të përmendë emrin në shfaqjet në publik apo në transmetimin ose fiksimin e veprës në ndonjë regjistrim fonografik, film, në një mbajtës tjetër veprash audiovizuale apo në çdo prodhim tjetër të ngjashëm me to; b) të kërkojë respektimin e cilësisë së shfaqjes dhe të kundërshtojë çdo ndryshim a falsifikim; c) të kundërshtojë çdo shpërndarje, transmetim ose riprodhim të shfaqjeve ku interpreton dhe/ose ekzekuton, të cilat mund t'i cenojnë nderin ose emrin.

2. Të drejtat jo pasurore nuk përbëjnë objekt të dorëheqjes nga artistët interpretues dhe/ose ekzekutues.

3. Pas vdekjes së artistit interpretues dhe/ose ekzekutues, ushtrimi i të drejtave kalohet me trashëgimi, në përputhje me Kodin Civil të Republikës së Shqipërisë.

4. Të drejtat e interpretuesve në territorin e Republikës së Shqipërisë përfundojnë 50 vjet pas datës së shfaqjes në publik. Megjithatë, nëse një shfaqje është vënë ligjërisht në dispozicion të publikut ose i është përcjellë ligjërisht publikut brenda kësaj periudhe, të drejtat do të përfundojnë 50 vjet nga data e publikimit të parë ose e shfaqjes së parë në publik, cilido qoftë më i hershmi.

Të drejtat pasurore të artistëve interpretues dhe/ose ekzekutues

1. Pavarësisht nga shpërblimi që mund të përfitojnë për interpretimet dhe/ose ekzekutimet e tyre të drejtpërdrejta, artistët interpretues dhe/ose ekzekutues gëzojnë të drejtën ekskluzive: a) të autorizojnë regjistrimin e interpretimit dhe/ose të ekzekutimit të tyre; b) të autorizojnë riprodhimin e drejtpërdrejtë a të tërthortë të regjistrimeve të interpretimit dhe/ose ekzekutimit të tyre; c) të autorizojnë ose të ndalojnë transmetimin, me çdo mjet, qoftë kabllor ose satelitor, si dhe përcjelljen në publik të interpretimeve dhe/ose ekzekutimeve të tyre, përveç rastit kur interpretimi dhe/ose ekzekutimi është transmetuar a fiksuar në një mbajtës. Nëse regjistrimi është bërë në një mbajtës fonografik a diçka të ngjashme me të dhe është përdorur për qëllime fitimi ose jo, artistët interpretues dhe/ose ekzekutues përfitojnë shpërblim, ç) të autorizojnë shpërndarjen e regjistrimeve të shfaqjeve të tyre nëpërmjet shitjes, qiradhënies ose çdo forme tjetër të kalimit të pronësisë a të posedimit. E drejta e shpërndarjes së kopjes origjinale të regjistrimit të interpretimit dhe/ose ekzekutimit shuhet pas shitjes së parë të saj nga titullari i të drejtës së autorit apo me miratimin e tij, përveç rastit kur është dhënë me qira; d) të autorizojnë vënien në dispozicion të publikut ose bërjen e disponueshme për publikun të regjistrimeve të interpretimeve dhe/ose ekzekutimeve.
2. Artistët interpretues dhe/ose ekzekutues gëzojnë të drejtën e përfitimit të një shpërblimi të vetëm nga përdoruesi, nëse regjistrimi i interpretimit dhe/ose ekzekutimit është përcjellë në publik për qëllime tregtare, si dhe nëse riprodhimi i regjistrimit është bërë për t'u transmetuar në publik me mjete a pajisje, me apo pa tel. Kohëzgjatja e të drejtave pasurore për artistët interpretues dhe/ose ekzekutues është 50 vjet, duke filluar nga data kur vepra është bërë ligjërisht e disponueshme për publikun.
3. E drejta e përfaqësimit të artistëve interpretues dhe/ose ekzekutues a) Artistët interpretues dhe/ose ekzekutues, që marrin pjesë në mënyrë kolektive në të njëjtën shfaqje, si për shembull: balerinët, anëtarët e një grupi muzikor, të korit, të orkestrës a të një ansambli teatror kanë të drejtë të caktojnë një përfaqësues, i cili, në emër e për llogari të grupit të artistëve që përfaqëson, lëshon autorizime për të drejtat pasurore të artistëve ekzekutues dhe /ose Interpretues. Caktimi i përfaqësuesit bëhet vetëm me shkrim.

4. Të drejtat pasurore, që lindin nga kontrata e punës

- a) Të drejtat pasurore për regjistrimet e interpretimeve dhe/ose të ekzekutimeve, të kryera në bazë të kontratës individuale të punës, i përkasin, për një periudhë të përcaktuar kohore, punëdhënësit, me përjashtim të rastit kur shprehimisht është vendosur ndryshe. Nëse kjo periudhë kohore nuk përcaktohet shprehimisht në kontratë, ajo konsiderohet të jetë 3-vjeçare, duke filluar nga data kur është kryer regjistrimi i interpretimit dhe/ose ekzekutimit, b) Me përfundimin e periudhës kohore të përcaktuar në pikën a, të drejtat pasurore i kthehen punëmarrësit, c) Nëse ndërmjet interpretuesit dhe prodhuesit të veprës është nënshkruar një kontratë, individuale ose kolektive, për prodhimin e veprave filmike apo audiovizuale, interpretuesi i përfshirë në këtë kontratë prezumohet se e ka humbur të drejtën e dhënies së veprës me qira, me përjashtim të rastit kur me marrëveshje është rënë dakord shprehimisht ndryshe.

E drejta ekskluzive e shfrytëzimit të shfaqjes

1. Artistët interpretues dhe/ose ekzekutues, që marrin pjesë në prodhimin e një vepre audiovizuale ose në regjistrimin e fonogrameve të ndryshme, prezumohen se ia kalojnë prodhuesit të drejtën ekskluzive të shfrytëzimit të shfaqjes me anë të fiksimit, riprodhimit, shpërndarjes dhe përcjelljes në publik, nëse nuk është përcaktuar shprehimisht ndryshe në marrëveshjen e lidhur ndërmjet tyre.
2. Artistët interpretues dhe/ose ekzekutues kanë të drejtën të përfitojnë 50 për qind të shumës nga të ardhurat neto, të grumbulluara nga prodhuesi

Prodhues i regjistrimeve fonografike

Prodhues i regjistrimeve fonografike është personi, që, drejtpërdrejt nga një shfaqje artistike, realizon regjistrimin e veprës dhe fiksimin e saj në një mbajtës fonografik ose në një mjet të ngjashëm për riprodhimin e tingujve dhe të zërave.

1. Vendi ku kryhen veprimet e mësipërme është vendi i prodhimit.
2. Pa cenuar të drejtat e autorëve ose të trashëgimtarëve të tyre, prodhuesi i një mbajtësi fonografik ose i ndonjë pajisjeje të ngjashme me të për riprodhimin e tingujve ose të zërave gëzon, me autorizim të autorit ose të titullarit të të drejtës së autorit, të drejtën ekskluzive të shpërndarjes dhe të riprodhimit, me çfarëdo lloj procesi regjistrimi a fiksimi, në mbajtës fonografik a pajisje të prodhuar nga ai vetë, për periudhën dhe kushtet që kanë rënë dakort.
3. Prodhuesi i fonogramit gëzon, gjithashtu, me autorizim të autorit, të drejtën ekskluzive të qiradhënies ose të huadhënies së fonogrameve, që ka prodhuar, si dhe të drejtën të autorizojë qiradhënien ose huadhënien e tyre. Kjo e drejtë nuk shuhet nga shitja ose shpërndarja e fonogrameve, në çdo formë, përveç rastit kur me marrëveshje është përcaktuar ndryshe.
4. Prodhuesi gëzon të drejtën të kundërshtojë çdo veprim të paautorizuar të regjistrimit fonografik ose përdorimin e çdo mjeti tjetër për të riprodhuar tinguj a zëra, nëse i cenohen

interesat tregtarë për veprën, si dhe të marrë nga përdoruesi përkatës shpërblimin e dëmit të shkaktuar dhe fitimin e munguar, sipas rastit, pavarësisht nga qëllimi i synuar nga ky i fundit.

Të ardhurat e krijuara nga prodhuesi i regjistrimeve fonografike

1. Prodhuesi i një mbajtësi fonografik ose i një mjeti tjetër të ngjashëm për prodhimin e tingujve ose zërave, së bashku me artistët interpretues dhe/ose ekzekutues të një vepre a një pjese të regjistruar ose riprodhuar mbi këto pajisje, gëzojnë të drejtën e shpërblimit të përbashkët në shkëmbim të përdorimit të mbajtësit fonografik ose mjetit tjetër, me anë të transmetimit në radio ose në televizor, duke përfshirë edhe përcjelljen në publik me satelit, në kinema, në kërcimet publike, në çdo shfaqje në mjedise publike dhe në çdo rast tjetër të përdorimit në publik të mbajtësit me regjistrimin përkatës.

2. Prodhuesi detyrohet të arkëtojë nga përdoruesi sasinë e shpërblimit të përbashkët, që u përket artistëve interpretues dhe/ose ekzekutues, si dhe ta ndajë këtë shpërblim ndërmjet artistëve pjesëmarrës në interpretimin dhe/ose ekzekutimin e veprës dhe/ose pjesës.

3. Mosarkëtimi nga prodhuesi i shpërblimit, që u takon artistëve interpretues dhe/ose ekzekutues, deri në një vit nga data e përdorimit të fonogramit, detyron prodhuesin të shlyejë detyrimin ndaj tyre për sa duhej ose që mund të merrej nga përdoruesi.

4. Masa e shpërblimit të përbashkët dhe pjesa e secilit pjesëmarrës në ekzekutimin dhe/ose interpretimin e veprës, përcaktohet në bazë të marrëveshjes së shkruar ndërmjet palëve të interesuara, por, në çdo rast, jo më pak se 50 për qind u takon artistëve interpretues dhe/ose ekzekutues.

Kohëzgjatja e të drejtave pasurore të prodhuesit

1. Kohëzgjatja e të drejtave pasurore të prodhuesit është 50 vjet pas fiksimit të parë, duke filluar nga data 1 janar e vitit pasardhës.

2. Në rast se regjistrimi është nxjerrë në publik gjatë kësaj periudhe kohore, kohëzgjatja e të drejtave pasurore është 50 vjet pas datës së nxjerrjes në publik të regjistrimit.

Kufizimet e të drejtave të prodhuesve të regjistrimeve fonografike

1. Të drejtat e përcaktuara në këtë kapitull kufizohen për sa i përket: a) përdorimit privat; b) përdorimit të fragmenteve, së bashku me raportimin e ngjarjeve të ndodhura; c) fiksimit të përkohshëm nga një organizatë transmetuese me mjetet dhe transmetimet e saj; ç) përdorimit për qëllime mësimore dhe për kërkime shkencore, pa qëllim fitimi.

2. Kufizimet e përcaktuara në pikën 1 zbatohen edhe për sa i përket mbrojtjes së interpretuesve dhe/ose ekzekutuesve, prodhuesve të fonogrameve dhe të organizatave transmetuese, siç përcaktohet për mbrojtjen e të drejtës së autorit për veprat letrare dhe artistike.

Gjithashtu sipas WPPT, prodhuesit e fonogrameve (po ashtu edhe çdo mbajtës tjetër i të drejtave në fonograme sipas ligjeve kombëtare) u është akorduar e drejta e qerasë.

- **Organizatave transmetuese** kanë të parashikuar te drejtën për të autorizuar ose ndaluar ri-transmetimin, fiksimin dhe riprodhimin e transmetimeve (emisioneve) të tyre.

Të drejtat e shoqërive të radios dhe të televizionit

1. Shoqëritë e radios dhe të televizionit gëzojnë të drejtën ekskluzive për të autorizuar: a) fiksimin e programeve të tyre; b) riprodhimin e programeve të tyre, të fiksuara në çdo lloj mbajtësi; c) shpërndarjen e programeve të tyre, të fiksuara në çdo lloj mbajtësi zëri dhe/ose figure, me shitje ose me mënyra të tjera të kalimit të pronësisë, me ose pa shpërblim, me përjashtim të qiradhënies dhe huadhënies; ç) ritransmetimin e programeve të tyre me mjete me ose pa kabëll, me satelit, me mjete të tjera të ngjashme ose me mjete të tjera të përcjelljes në publik; d) përcjelljen e programeve të tyre në prani të publikut; dh) përshtatjen, si dhe çdo lloj ndryshimi të transmetimeve të tyre, e fiksuara në çdo lloj mbajtësi; e) importimin e kopjeve të ligjshme ose të atyre të autorizuara të transmetimeve të tyre, të fiksuara në çdo lloj mbajtësi, nga një i tretë, në territorin e Republikës së Shqipërisë.
2. Të drejtat e përcaktuara në pikën 1 nuk mund të kalohen në formë ekskluzive ose joekskluzive, pa respektuar të drejtën e autorëve krijues, interpretues dhe/ose ekzekutues.
3. Për sa i përket shkronjës “e” të pikës 1 nuk zbatohen për importimin e një vepre nga një person, për përdorim vetjak.

Sipas disa ligjeve, janë akorduar dhe disa të drejta shtesë. Për shembull në një numër në rritje shtetesh, prodhuesit e fonogrameve dhe interpretuesit u janë akorduar e drejta e qerasë në lidhje me fonogramet (veprat audiovizuale për sa i takon interpretuesve) dhe disa shtete japin të drejta specifike mbi transmetimet kabllore.

Si në rastin e të drejtës së autorit, Konventa e Romës dhe ligjet kombëtare përmbajnë kufizime mbi të drejtat. Këto lejojnë përdorimin e interpretimeve të mbrojtura, fonogrameve dhe transmetimeve/emisioneve, psh. për mësim, edukim, për kërkime shkencore ose përdorim privat., dhe përdorimin e fragmenteve të shkurtra për raportimin e ngjarjeve aktuale. Disa shtete lejojnë të njëjtat lloje të kufizimeve mbi të drejtat e lidhura ashtu si ligjet e tyre parashikojnë në lidhje me të drejtën e autorit, duke përfshirë mundësinë e licencave jo-vullnetare. Sipas WPPT, kufizime dhe përjashtime të tilla duhet të kufizohen për disa raste specifike të caktuara, të cilat nuk janë në kundërshtim me përdorimin normal të përdorimit të performancave të fonogrameve dhe të cilat nuk cenojnë në mënyrë të paarsyeshme interesat legjitime të interpretuesve ose prodhuesve.

Të drejtat e lidhura me të drejtat e autorit nuk cenojnë të drejtat e autorit.

Konventa e Romës për Mbrojtjen e Interpretuesve, Prodherve të Fonogrameve dhe Transmetuesve, e nënshkruar në 1961. Kjo Konventë mbulon tre kategori: interpretuesit e veprave të ndryshme, prodhuesit e fonogrameve, si dhe organizatat transmetuese. Sipas kësaj Konvente, fonogramet përkufizohen si regjistrim zanor i një shfaqjeje ose tingujve të tjerë. Kjo

Konventë u njeh regjistruerit të fonogrameve të drejtën për të autorizuar ose ndaluar riprodhimin e fonogrameve. Në rast riprodhimi, regjistruerit origjinal, artisti interpretues, ose të dy, duhet të marrin shpërblim për këtë.

Në të njëjtën mënyrë, Konventa e Romës vendos se duhet marrë miratimi i interpretuesve për disa veprime, si për shembull: transmetimi i shfaqjes live, regjistrimi i kësaj shfaqjeje, riprodhimi i regjistrimit origjinal, nëse vepra është fiksuar pa pëlqimin e artistit, ose riprodhimi bëhet për arsye për të cilat s'ka rënë dakord artisti. Nga ana tjetër, transmetuesit gëzojnë të drejtën për të autorizuar ose ndaluar ritransmetimin e transmetimeve të tyre, regjistrimin e transmetimit, si dhe riprodhimin e regjistrimit.

Kohëzgjatja e mbrojtjes së të drejtave të lidhura sipas Konventës së Romës është 20 vjet nga fundi (mbarimi) i vitit: (a) që është bërë regjistrimi në rastin e fonogrameve dhe interpretimeve të përfshira në fonograme (b) që interpretimi u krye/zhvillua, në rastin e interpretimeve jo të inkorporuar në fonogramet dhe (c) që emisioni u shfaq, u transmetua. Në marrëveshjen e TRIPS dhe WPPT, të drejtat e interpretuesve dhe të prodhuesve të fonogramit mbrohen për një periudhë 50 vjet nga data e fiksimit ose interpretimit. Sipas TRIPS, të drejtat e organizatave të transmetimit janë për t'u mbrojtur për një periudhë 20 vjet nga data e transmetimit. Shumë ligje kombëtare të cilat mbrojnë të drejtat e lidhura me të drejtën e autorit akordojnë një kohëzgjatje më të gjatë mbrojtje sesa minimumi që përmban Konventa e Romës.

Konventa për mbrojtjen e prodhuesve të fonogrameve nga shumëfishimi i paautorizuar i fonogrameve, e nënshkruar në 1971, mbron prodhuesit e fonogrameve të çdo shteti palë të konventës nga:

- shumëfishimi i paautorizuar i fonogrameve të tyre;
- importi i fonogrameve me qëllim shpërndarjen në publik;
- shpërndarja te publiku i këtyre fonogrameve.

Kohëzgjatja e kësaj mbrojtjeje është 20 vjet nga momenti i regjistrimit.

Një organizatë kyçe në fushën e mbrojtjes së të drejtës së autorit është **World Intellectual Property Organization** (Organizata Botërore për Pronësinë Intelektuale). Në 1996 kjo organizatë ka krijuar dhe firmosur dy traktate në lidhje me mbrojtjen e shfaqjeve dhe fonogrameve. Kategoria e parë e mbrojtur nga këto traktate janë interpretuesit, ku bëhet dallimi midis interpretimeve të drejtpërdrejta (p.sh shfaqjeve teatrale në skenë) dhe shfaqjeve të regjistruara, duke përjashtuar regjistrimet audiovizuale ose filmat, pasi për këto të drejtat i gëzojnë krijuesit e regjistrimit ose filmit. Për sa i përket shfaqjeve të regjistruara, traktati u njeh interpretuesve:

- të drejtën e riprodhimit;
- të drejtën e shpërndarjes;
- të drejtën e dhënies me qera;
- të drejtën e vënies në dispozicion.

Në rastet e shfaqjeve të drejtpërdrejta interpretuesit gëzojnë të drejtat e mëposhtme:

- e drejta e transmetimit (përveç ritransmetimit);
- e drejta e komunikimit në publik të shfaqjes (përveçse kur transmetohet);
- e drejta e regjistrimit.

Përveç kësaj, interpretuesit kanë dhe të drejtën morale, d.m.th të drejtën për identifikimin e autorësisë dhe për të mos lejuar ndryshime të veprës që shtrembërojnë shfaqjen fillestare.

Të drejtat e njohura nga traktati për prodhuesit e fonogrameve janë:

- e drejta e riprodhimit;
- e drejta e shpërndarjes;
- e drejta e dhënies me qera;
- e drejta e vënies në dispozicion.

Si për interpretuesit, ashtu edhe për prodhuesit e fonogrameve vlen parimi i trajtimit kombëtar, siç përcaktohet në Konventën e Bernës.

KREU V – TË DREJTAT E PATENTAVE

- Parathënie për shpikjen dhe shpikësin.
- Një pamje e përgjithshme dhe qëllimi i të drejtave të patentave (përfshi modelet e përdorimit).
- Ndryshimet midis patentave dhe modeleve të përdorimit.
- Kushtet për patentueshmërinë.
- Përfshirja nga patentueshmëria.
- Të drejtat ekskluzive që i jepen një patente.
- Përshkrimi i institucioneve kryesore kombëtare dhe ndërkombëtare dhe traktatet që lidhen me patentat.
- Kërkimi patentave.
- Shkelja e të drejtave të patentave.
- Zbatimi i të drejtave të patentave.
- Një pamje e përgjithshme mbi varietet e bimësisë dhe parimet e mbrojtjes së tyre.
- të analizojë pasojat e mundshme në rastet e shkeljes së patentës në rang kombëtar dhe ndërkombëtar;
- të deklarojë se kush është përgjegjës për zbatimin e patentave;
- të përshkruajë mbi cilat baza dhe sesi mbrohen varietet e bimësisë.

1. Parathënie për shpikjen dhe shpikësin.

Për shumë vite ekonomistët janë përpjekur të shpjegojnë se përse disa ekonomi zhvillohen shumë shpejt ndërkohë që shumë të tjera jo, me fjalë të tjera pse disa vende janë të pasura dhe disa të tjera të varfëra. Teori të ndryshme të zhvillimit ekonomik dhe modele ekonomike të ndryshme janë sygjeruar. Por në përfundim të gjitha pranojnë se njohuritë dhe teknologjia po luajnë një rol kyç në zhvillimet e fundit ekonomike.

Fjala “patent” është shkurtime i fjalës “letters Patent” dhe ka prejardhjen nga gjuha latine “literae patentes” e cila nënkupton letra të hapura. Në përgjithësi letra të hapura ishin letra të adresuara nga Sovrani të të gjithë ata tek të cilët ajo duhej të shkonte.

Në gjuhën e përditshme, një shpikje është një produkt ose një proces i cili zgjidh një problem teknik.

Shpikja ndryshon nga zbulimi, pasi zbulimi është diçka që ekziston por nuk është gjetur (zbuluar). Psh, teleskopi dhe malet në hënë. Teleskopi është një shpikje e bërë në vitin 1608 kur Hans Lipperhey, prodhues syzesh i cili kombinoi xhamat konkave dhe konvekse në fundin e një tubi. Në sajë të kësaj shpikje (teleskopit), Galileo Galilei mundi të shohë malet në hënë. Galileo nuk i shpiku malet në hënë, por ai i zbuloi ato me ndihmën e një shpikjeje që në rastin konkret është teleskopi.

Por jo gjithmonë shpikjet na udhëheqin drejt zbulimeve, në shumë raste ndodh edhe e kundërta. Psh Zbulimi i efekteve elektrike të dritës e udhëhoqi Benjamin Franklins të shpiki rrufepritëset rreth viteve 1752. Kjo shpikje është akoma në përdorim në ditët e sotme dhe falë saj jeta jonë është më e sigurt në ditët me mot të keq.

Patenta është një dokument pronësie, i cili i jepet shpikësit nga shteti. Ky dokument pronësie i jep të drejtë pronarit të ndalojë këdo tjetër të kopjojë, përdorë, shpërndajë apo shesë shpikjen pa lejen e tij.

Shpikjet janë rezultat i një pune të vështirë mendore. Mjafton vetëm një moment për të krijuar një ide por më pas duhet një punë e lodhshme kërkimore dhe eksperimentale për të kthyer idenë në një shpikje të përdorshme. Për këtë arsye, shpikësit pretendojnë një shpërblim për punën dhe kohën e çmuar të cilën kanë shpenzuar për të zhvilluar idetë e tyre. Gjithashtu ata duan sigurinë që në rast se e tregojnë shpikjen e tyre tek të tjerët, asnjë të mos e vjedhi, përdori, kopjojë apo prodhojë pa lejen e tyre. Patentat i krijojnë këto mundësi për pronarët e tyre por dhe mundësinë e përfitimit të shoqërisë. Në këmbim të mbrojtjes ligjore që patenta ofron pronarët e saj bien dakort të ndajnë të gjithë informacionin teknik që patenta përmban me pjesën tjetër të shoqërisë. Pas 18 muajve nga depozitimi i Patentës ajo publikohet. Në këtë mënyrë patenta ndihmon në përhapjen e dijeve, duke ndihmuar për zgjidhjen e një sërë problemesh dhe për të vazhduar edhe më tej përmirësimet teknologjike.

2. Qëllimi i të drejtave të patentave. Pamje e përgjithshme

Patenta është një e drejtë ekskluzive e dhënë për një shpikje, e cila mund të jetë një produkt ose një proces, i cili sjell një mënyrë të re të krijimit të diçkaje, ose ofron një zgjidhje teknike të re të problemit.

Patenta i siguron mbrojtje pronarit të patentës për një shpikje. Mbrojtja jepet për një periudhë të kufizuar, në përgjithësi për 20 vjet nga data e depozitimit të aplikimit për patentë. Ky afat mund të shtyhet deri në 5 vjet të tjera për patentat farmaceutike dhe produktet të cilat shërbejnë për mbrojtjen e bimëve.

Modeli i përdorimit është një e drejtë ekskluzive e dhënë për një shpikje ose krijim, e cila mund të jetë një produkt, i cili sjell një mënyrë të re të krijimit të diçkaje dhe që është e zbatueshme në industri.

Çfarë mbrojtje ofron Patenta ?

Mbrojtja e patentës nënkupton atë që shpikja nuk mund të tregtohet, përdoret, ose shitet pa lejen e pronarit të patentës. Këto të drejta për patenta zakonisht ligjërohen në gjykatë, e cila në shumë sisteme gjyqësore, ka autoritet ligjor në ndalimin e përdorimeve të paligjshme të patentave. Gjithsesi gjykata mund ta deklarojë një patentë të pavlefshme në rast se kërkohet në mënyrë të pakontestueshme nga një palë e tretë.

Pse janë të nevojshme patentat ?

Shpikjet të cilat nuk janë patentuar mund të kopjohen, të shiten apo të shpërndahen nga çdokush. Kjo nënkupton se pa një patentë shpikësit mund të humbasin të ardhurat të cilat do t'i kishin përftuar nga shpikja e tyre. Nëse shpikjet janë të suksesshme dhe te pa patentuara dhe ka shumë kërkesa për t'i blerë ato, atëherë nuk ka asnjë arsye t'i ndalojë kompanitë e tjera t'i shesin dhe të përfitojnë nga ato. Një konkurrencë e tillë mund të uli shitjet dhe për pasojë edhe fitimet të cilat shpikësi mund të kishte nga shpikja e tij. Gjithashtu pa një patentë nuk mund të licensohet një shpikje tek një investitor, prodhues, apo shpërndarës.

Mund të ndodhë gjithashtu që një shpikës nuk dëshiron të tregojë shpikjen e tij dhe nuk e patenton atë, në të njëjtën kohë një tjetër person mendon për të njëjtën shpikje dhe e patenton atë. Edhe në këtë rast shpikësi i parë nuk do të ketë përfitim monetar nga shpikja e tij.

Patentat nxisin individet duke iu ofruar njohje të krijimtarisë së tyre dhe shperblim material për shpikjet e tyre. Këto nxitje inkurajojnë novacionin, i cili tregon se cilësia e jetës njerëzore është në rritje të vazhdueshme.

Çfare roli kane patentat në jetën e përditshme ?

Shpikjet e patentuara në fakt kanë të bëjnë me çdo aspekt të jetës njerëzore, që nga drita elektrike (patenta e Edisonit dhe Swanit) dhe plastika (patente e Baekelandit), tek stilolapsat me majë në formë topthi (patente e Biro-s) apo mikroprocesoret (patenta të Intel, psh).

Te gjithë pronaret e patentave janë të detyruar, në këmbim të një mbrojtjeje patente, të bëjnë publike informacione në lidhje me shpikjet e tyre, në mënyrë që të pasurojnë njohjet teknike në botë.

Kjo rritje e njohjes publike nxit krijimtarinë e metejshme dhe novacionin tek të tjerët. Në këtë mënyrë, patentat sigurojnë jo vetëm mbrojtje për pronarin, por edhe një informacion të vlefshëm dhe frymëzim për gjeneratat e ardhshme të shpikësve dhe kërkuesve.

3. Ndryshimet ndërmjet patentave dhe modeleve të përdorimit.

Me përjashtim të proceseve, të varieteteve të kafshëve dhe të bimëve, mund të mbrohen, me anë të një modeli përdorimi: shpikjet që janë të patentueshme si edhe, shpikjet që sjellin risi të zbatueshme në industri e që janë rezultat i një përpjekjeje krijuese.

Pa aprovimin e pronarit të modelit të përdorimit, askush nuk mund të prodhojë, apo të përdori zgjidhjen teknike të mbrojtur. Pronari i një modeli përdorimi ka të drejtën të shesë apo të licensojë modelin e përdorimit tek persona të tjerë. Në ndryshim nga patenta afati i mbrojtjes së një modeli përdorimi është 10 vjet nga data e depozitimit të aplikimit.

4. Kushtet për patentueshmërinë.

Patenta është pjesë e Pronës Industriale dhe është një e drejtë ekskluzive e dhënë për një shpikje e cila mund të jetë një produkt ose një proces, i cili ofron një mënyrë të re të prodhimit të diçkaje ose ofron një zgjidhje teknike të një problemi.

Patenta ofron një mbrojtje 20 vjeçare në vendet në të cilat është patentuar, në shkëmbim kjo, të bëjë publike të shpikjes. Marrja e Patentës i siguron pronarit të saj monopolin për përdorimin e shpikjes. Pronari i patentës ka të drejtë të vendosi se kush mundet ose jo të përdori shpikjen, nëpërmjet licensimit apo shitjes së saj. Por duke pasur parasysh rëndësinë dhe përfitimet ekonomike nga një Patentë, marrja e saj kalon në një proces egzaminimi dhe për sigurimin e saj kërkohen të plotësohen një sërë kushtesh si:

1. Shpikja duhet të jetë e re, pra të mos jetë pjesë e arritjeve të mëparshme. Me arritje të mëparshme kuptohet gjithçka që i është bërë e njohur publikut në botë me anë të shkrimit

ose, në formë gojore nëpërmjet përdorimit ose në çfarëdo lloj mënyre tjetër para datës së depozitimit të aplikimit për Patentë apo datës së prioritetit. Prioriteti është data para datës së depozitimit të kërkesës për patentë në të cilën pronari i saj e ka bërë atë për herë të parë publike me një nga mënyrat e mësipërme.

2. Shpikja duhet të përmbajë hap shpikës. Një shpikje konsiderohet se ka hap shpikës nëse duke pasur parasysh arritjen e mëparshme, shpikja nuk është e kuptueshme nga një person i kualifikuar në fushën e arritjes, ku ajo përfshihet.
3. Shpikja duhet të jetë e aplikueshme në industri ose bujqësi.

5. Përjashtimi nga patentueshmëria.

Ligji për Patentat nuk e përkufizon termin “shpikje”, por jep një listë të çështjeve dhe aktiviteteve që nuk mund të konsiderohen shpikje, pra që përjashtohen shprehimisht nga mundësia për patentim.

Katër janë fushat e përjashtuara nga shpikjet:

1. Fusha e parë është ajo e programeve për kompjutera, si edhe metodat matematikore të cilat nuk konsiderohen si shpikje në vetvete. Arsyeja e përjashtimit është kryesisht ekonomike. Psh metodat matematikore nuk ka arsye përse të mbrohen pasi nëse do të patentoheshin ato do të publikoheshin dhe do të ishte e pamundur dhe shumë e kushtueshme mbrojtja e tyre. Gjithashtu edhe programet kompjuterike konsiderohen shumë të kushtueshme për t'u mbrojtur dhe egzaminuar, pasi është shumë e vështirë për të egzaminuar hapin shpikës, sepse është një fushë që zhvillohet çdo ditë me hapa të shpejtë. Megjithatë, në EPO një program kompjuteri mund të patentohet sipas nenit 52 të Konventës Europiane të Patentave nëse programi shkakton efekt teknik të mëtejshëm që shkon përtej ndërveprimit fizik "normal" në mes programit (softuer) dhe kompjuterit (harduer). Një shembull i efektit teknik të mëtejshëm është kur programi shërben për të kontrolluar një proces teknik ose drejton funksionimin e një pajisjeje teknike. Ky efekt mund ta shkaktohet edhe nga funksionimi i brendshëm i vetë kompjuterit nën ndikimin e programit.
2. Fusha e dytë janë metodat për trajtimin e trupit të njeriut apo të kafshëve përmes kirurgjisë ose terapisë, si dhe metodat diagnostikuese të praktikuara në trupin e njeriut apo kafshëve. Këto shpikje janë përjashtuar shprehimisht nga patentim, por lejohen produktet, substancat dhe përbërjet për përdorim në metoda si: barnat ose instrumentet kirurgjikale. Substancat dhe përbërjet trajtohen veçmas përsa i përket kërkesës për risi.
3. Fusha e tretë janë llojet e bimëve dhe të kafshëve dhe proceset thelbësore biologjike për prodhimin e bimëve ose kafshëve, të cilat janë përjashtuar shprehimisht nga patentimi.

Për llojet e bimëve garantohej një formë e veçantë mbrojtjeje në shumicën e vendeve përfshirë edhe vendin tonë si dhe nga legjislacioni i BE-së.

4. Fusha e katërt dhe e fundit janë shpikjet e përjashtuara nga patentimi për shkak se përdorimi i tyre tregtar është në kundërshtim me "ordre public" ose moralin.

Në veçanti, patentat nuk jepen për procese klonimi të qënieve njerëzore, për procese për modifikimin e identitetit gjenetik embrional të qënieve njerëzore, për përdorimin e embrioneve njerëzore për qëllime industriale ose tregtare, apo për procese për modifikimin e identitetit gjenetik të kafshëve që u shkaktojnë atyre vuajtje pa ndonjë përfitim mjekësor thelbësor për njerëzit ose kafshët, si dhe për kafshët që rezultojnë nga procese të tilla.

Pas përfundimit të mbrojtjes ligjore të një Patente ajo bëhet pjesë e pasurisë publike dhe cilido është i lirë që ta përdorë atë. Njoftimi për pavlefshmërinë e një Patente publikohet në buletin zyrtar të DPMM-së i cili botohet në faqen zyrtare të saj www.dppm.gov.al në të paktën çdo tre muaj.

6. Të drejtat ekskluzive që i jepen një patentë.

Pronari i një patente ka të drejte të vendose se cili mund të përdorë ose jo shpikjen e patentuar për periudhën në të cilën shpikja është e mbrojtur. Pronari i patentës mund të japë leje ose liçence palëve të treta për të përdorur shpikjen kur nënshkruhet një marrëveshje ligjore për këtë qëllim. Pronari gjithashtu mund t'ia shesë të drejtën e shpikjes dikujt tjetër. Në momentin që patentës i mbaron afati i mbrojtjes, shpikja bëhet publike. Kjo do të thote se, pronari nuk ka më të drejta mbi shpikjen, e cila mund të shfrytëzohet nga të tjerët.

7. Përshkrimi i institucioneve kryesore kombëtare dhe ndërkombëtare dhe traktatet që lidhen me patentat.

Incidenti që shkaktoi refuzimi nga vendet e huaja për të marrë pjesë në Ekspozitën ndërkombëtare të shpikjeve të organizuar në Vjenë me 1873 me frikën se shpikjet e tyre mund të vidheshin dhe të kopjoheshin, çoi në lindjen e Konventës së Parisit (1883). Në bazë të kësaj Konvente, shtetas të vendeve të ndryshme kishin të drejtën të mbronin krijimet e tyre në vendet e tjera ku ata dëshironin në formën e patentave, markave ose dizenjove industriale.

Organizata Botërore e Pronësisë Intelektuale (WIPO) u krijua në Stokholm, më 14 korrik të vitit 1967.

Moto e saj është: "Pronësia Intelektuale është një mjet i fuqishëm për zhvillimin ekonomik, shoqëror dhe kulturor të të gjithë vendeve".

Si pjesë e Kombeve të Bashkuara, WIPO egziston si një forum për anëtarët e saj për të krijuar dhe harmonizuar rregullat dhe praktikën në mbrojtjen e të drejtave të pronësisë industriale.

Shumica e vendeve të industrializuara kanë një sistem shekullor të mbrojtjes të të drejtave të pronësisë intelektuale. Shumë vende të reja në zhvillim janë tani duke krijuar sistemet e tyre të mbrojtjes të të drejtave të pronësisë intelektuale. Duke patur parasysh globalizimin e shpejtë të tregut gjatë dekadave të fundit, WIPO luan një rol të dorës së parë duke ndihmuar këto sisteme të reja, duke i përfshirë ato në negociata për marrëveshje, duke dhënë asistencë ligjore dhe teknike, duke ofruar trajnime të formave të ndryshme përfshirë këtu trajnimet për zbatimin e të drejtave të pronësisë intelektuale. WIPO punon ngushtë me shtetet anëtare për të siguruar që sistemi i pronësisë intelektuale mbetet një mjet i papërkulshëm dhe i përshtatshëm për mirëqënien dhe begatinë për të sotmen dhe për gjeneratat e ardhme.

Traktati i Bashkëpunimit në fushën e Patentave (TBP) është firmosur në Uashington në Qershor të 1970 dhe hyri në fuqi më Qershor të 1978 me 18 vende anëtare.

Në sajë të TBP shtetasit e vendeve anëtare të Konventës së Parisit kanë të drejtë të aplikojnë nëpërmjet zyrës së tyre kombëtare një aplikim ndërkombëtar.

Zyra kombëtare e përcjell aplikimin ndërkombëtar në WIPO ku edhe bëhet një egzaminim paraprak. Vlen të theksohet se WIPO nuk lëshon patentë për shpikje, duke mos finalizuar egzaminimin e aplikimit për patentë, pra nuk ka një patentë globale.

Vendimi për lëshimin apo jo të patentës e marrin vetëm zyrat kombëtare. Qëllimi i aplikimit në bazë të të Traktatit të Bashkëpunimit në fushën e Patentave (TBP) është që aplikanti të marrë një opinion paraprak në lidhje me shpikjen.

Përparësia në këtë aplikim është se :

- J) Fiton kohë. Në bazë të kësaj marrëveshje aplikanti ka të drejtën të bëjë aplikim kombëtar brenda 31 muajve nga data e depozitimit ndërkombëtar në të gjitha vendet anëtare ku ai dëshiron të mbrojë shpikjen e tij.
- J) Kursen para. Duke u njohur më parë me opinionin për shpikjen e tij, aplikanti vendos:
  - a. Nëse ja vlen apo jo të vazhdojë procesin e egzaminimit për të cilin duhet të paguajë më parë.
  - b. Se në cilat vende duhet të aplikojë për të mbrojtur shpikjen e tij për të cilën duhet të paguajë tarifën përkatëse. Për të vendosur se në cilat vende duhet të aplikojë zakonisht përdoret si kriter zhvillimi ekonomik i atij vendi, dhe fushat e zhvillimit të atij vendi, pra me fjalë të tjera analizohet situata sa e rrezikuar është shpikja për t'u përdorur në atë vend.
- J) Informimi i Publikut. Në bazë të TBP, aplikimi për patentë pas 18 muajve nga data e depozitimit publikohet në faqen zyrtare të WIPO. Në këtë mënyrë persona të interesuar për shpikjen nga fusha e biznesit, mund të kërkojnë të hyjnë në negociatë me pronarin.

Zyra Europiane e Patentave (EPO) e themeluar më 1976 është një zyrë ku në dallim nga WIPO, finalizon egzaminimin e aplikimit për patentë.¹ Patenta e lëshuar nga EPO është automatikisht e vlefshme për 40 vende, prej të cilave 38 janë vende anëtare dhe 2 të tjerat kanë marrëveshje bashkëpunimi me këtë zyrë. Vendet që aktualisht kanë marrëveshje bashkëpunimi me këtë zyrë janë: Bosnje-Hercegovina dhe Mali i Zi . Përparësia e një aplikimi Europian nga aplikimi PCT është se:

1. Aplikimi Europian merr status përfundimtar duke iu referuar të gjitha hapave të egzaminimit.
2. Kursen para. Një patentë e lëshuar Europiane është e vlefshme për 40 vende. Në këtë mënyrë nuk është e nevojshme të aplikohet në të tëra vendet për mbrojtjen e Patentës duke kursyer kështu tarifën që do të paguheshin për depozitim dhe egzaminim në këto vende.

---

¹ *Patenta e parë Europiane është lëshuar në emër të kompanisë Gjermane "Scheid & Bachman" në vitin 1980, për një shpikje e cila shërben për ndarjen e monedhave në makineritë automatike të blerjes së biletave.*

Drejtoria e Përgjithshme e Pronësisë Industriale

Pronësia Industriale në Shqipëri i ka fillimet e saj në vitin 1920. Çertifikata e parë e Rregjistrimit daton në 16 Prill 1920 e lëshuar për markën “HOB DARI”.² Gjithashtu një numër i madh markash me pronarë të huaj janë mbrojtur në Shqipëri si ajo “SIMANCO”, “SINGER”, “RETTUNGSRING”, etj. Ky sistem pati fuqi deri në vitin 1944.

Në vitin 1957 Qeveria e asaj kohe, me një vendim të saj njohu regjistrimin e markave të huaja në Shqipëri. Në këtë vit Dhoma e Tregtisë plotësonte formalitetet dhe dokumentacionin përkatës për regjistrimin e markave tregtare të huaja në Shqipëri, në bazë të dispozitave ligjore në fuqi: Dekreti Nr.2490 dt.22.07.1957, ndryshuar me dekretet Nr.3530 dt.02.07.1962 e Nr.4253 dt.11.04.1967 “Për Markat e Prodhimit dhe Tregtisë”.

Me VKM nr.135 datë 22.03.1993 u krijuua i Zyra e Patentave në vartësi të Komitetit të Shkencës dhe Teknologjisë për regjistrimin dhe mbrojtjen e patentave të shpikjeve, markave tregtare dhe dizenjtë industriale si edhe emërtimeve të origjinës.

Në Prill të vitit 1994 u aprovua Ligji Nr. 7819 “Për Pronësinë Industriale”, objekti i të cilit është të sigurojë dhënien dhe mbrojtjen e të drejtave të Pronësisë Industriale për këto objekte: Shpikjet dhe modelet e përdorimit, Markat tregtare dhe të shërbimit, Dizenjot industriale dhe Emërtimet e origjinës.

Marëveshja ndërmjet Qeverisë së Republikës së Shqipërisë dhe EPO mbi “Bashkëpunimin në Fushën e Patentave” u nënshkrua më 03/11/1995 dhe hyri në fuqi më 01/02/1996.

Aprovimi i ligjit Nr.9947 datë 07/07/2008 “Për Pronësinë Industriale” përmirësoi ndjeshëm sistemin e dhënies dhe të mbrojtjes së të drejtave të PI në Shqipëri, duke e pajisur me një ligj bashkëkohor dhe të harmonizuar me “acquis communautaire” të Komisionit Europian në fushën e PI, si edhe i hapi rrugë aderimit të Shqipërisë në Konventën Europiane të Patentave .

Në takimin e saj të 114-të të datës 17-20 Qershor 2008, të mbajtur në Mynih, Këshilli Administrativ i Zyrës Europiane të Patentave aprovoi kërkesën për anëtarësim në EPO.

Ne datë 29.10.2009, Parlamenti shqiptar aprovoi me ligjin Nr. 10179 “Për aderimin e Republikës së Shqipërisë në Konventën Evropiane të Patentave”, i cili u dekretua me dekretin e Presidentit të Republikës Nr. 6338 datë 17.11.2009. në 1 Maj 2010 Shqipëria, bëhet anëtare në një nga Organizatat më të specializuara në Europë në lidhje me patentat(EPO). Patentat Europiane të shpikjeve janë tashmë të vlefshme në 40 vende dhe përfshijnë një treg prej rreth 570 milion njerëz.

8. Kërkimi patentave

Publikimi i aplikimeve për shpikje bëhet pas 18 muajve nga data e aplikimit. Publikimi i aplikimeve për patentë bëhet në faqet zyrtare të zyrave në të cilat është depozituar aplikimi për patentë. Psh:

---

² www.dppm.gov.al

WIPO - Organizata Botërore e Pronësisë Intelektuale (<http://patentscope.wipo.int>)

EPO - Zyra Evropiane e Patentave (<https://register.epo.org/regviewer>)

DPPI - Drejtoria e Përgjithshme e Pronësisë Industriale (<http://dppm.gov.al/>)

USPTO - Zyra Amerikane e Patentave dhe Markave (<http://patft.uspto.gov/netahtml/PTO/search-adv.htm>)

E rëndësishme në aplikimin e një patente është hartimi i pretendimeve të saj. Në pretendime aplikuesi duhet të shprehë saktë atë çfarë ai pretendon se ka shpikur dhe për të cilën kërkon mbrojtje ligjore. Publikimi konsiston në shpalljen e të dhënave për shpikësin dhe për të gjithë shpikjen.

Publikimi i shpikjes shërben si burim informimi për:

)] **Shpikësit.** Ata e përdorin këtë informacion për:

a. shpikje të metejshme. Ligji për PI rregullon marrëdhëniet ndërmjet dy shpikësve, kur dikush ka bërë një shpikje bazuar mbi një tjetër shpikje të mëparshme. Kështu neni 50 i Ligjit “Për Pronësinë Industriale” thotë:

“Në bazë të kërkesës, gjykata ka të drejtë t’i japë licencë jovullnetare, për një patentë të mëparshme, pronarit të një patente të mëpasshme, i cili nuk mund ta përdorë patentën e dytë, pa cënuar patentën e parë, me kusht që shpikja e patentës së dytë të përfshijë një përparim të rëndësishëm teknik, me vlerë ekonomike të ndjeshme, në krahasim me shpikjen e pretenduar të patentës së parë. Në rastin e një licence jovullnetare, për një patentë të varur nga një tjetër, pronari i patentës së parë ka të drejtë ta përdorë shpikjen e patentës së dytë për afate kohore të caktuara.”³

b. eliminimin e shpikjeve të dyfishta. Sipas të dhënave nga EPO më shumë se 60 Miliard Euro investohen në Europë për ç’do vit për patentat dyshe.

)] Konkurentet në treg e përdorin këtë informacion për të parë se me çfarë teknologjie përgatitet të operojë konkurenti i tyre në treg.

)] Bizneset, gjithashtu e shohin si një një burim shumë të vlefshëm. Pasi njihen me teknologjinë apo produktin e ri, ata gjykojnë nëse ja vlen ose jo hyrja në të marëveshje blerjeje apo liçensimi me pronarin e patentës.

Bazat e të dhënave të patentave përmbajnë një lum informacionesh teknologjike të cilin, bizneset fare mirë mund t’a përdorin në të mirë të tyre. Nga statistikat e publikuara nga WIPO mësojmë se në fund të vitit 2005 ishin në fuqi më shumë se 5.6 milion patenta të cilat shumica ishin të patentuara në zyra prestigjioze si: Zyra Amerikane e Patentave, Japonia, Gjermania, Anglia dhe Franca. Patentat janë në fuqi kur ato kanë mbrojtje ligjore. Kushti kryesor që një patentë të qëndrojë në fuqi është që pronari i saj të kryejë një pagesë vjetore në ç’do fillim viti të jetës së saj. Nëse për arsye të ndryshme kjo pagesë nuk kryhet atëherë patenta humbet mbrojtjen ligjore dhe të gjithë të interesuarit mund ta përdorin atë.

Duke krahasuar numrin e patentave në fuqi në vendin tonë (1999 patenta në fuqi) me totalin e patentave në fuqi në botë del në pah se sa patenta janë të lira për përdorim në vendin tonë duke u

³ Neni 50(2) Liçensat jovullnetare :Ligji 9947 dt 07/07/2008 “Për Pronësinë Industriale”

nisur nga fakti se patentat kanë mbrojtje ligjore në një vend vetëm në rastin kur ato janë në fuqi në atë vend.

9. Shkelja e të drejtave të patentave

Duke hedhur një vështrim mbrapa në zhvillimin e fuqishëm ekonomik të arritur në disa vende në vitet 1990, shohim se zhvillimi i njohurive të reja solli fillimisht ndryshime në politikën e atyre vendeve dhe mënyrën e menaxhimit të tyre dhe më pas solli futjen e teknologjive të reja. Problemi kryesor që u shfaq në tregtinë globale në fillimet e viteve 1990 ishte fallcifikimi. Disa vende të zhvilluara filluan të përdorin masa që të frenojnë piraterinë e të drejtave të Pronës Intelektuale si brenda ashtu edhe jashtë vendit.

Ku ndikojnë fallcifikimet e Pronës intelektuale?

1. Ndikojnë në investimet dhe transferimin e teknologjisë.

Biznesmenët janë shumë të ndjeshëm ndaj këtij fenomeni, në vendimin e tyre për të bërë investime të një teknologjie të avancuar, në vende ku ata e shohin veten të rrezikuar për kopjimin e produkteve të tyre, apo vjedhjen e teknologjisë së tyre. Kjo ndodh kryesisht në industrinë, ku pronësia intelektuale luan një rol kyç, si: Teknologjia e Informacionit, sektori farmaceutik dhe bioteknologjik, ku shumica e vendeve aspirojnë të zhvillohen.

2. Në kosto për shtetin dhe shoqërinë.

Humbjet nga taksat dhe akcizat për produktet e fallcifikuara janë në shuma të konsiderueshme. Nga studimet e bëra, humbja mesatare nga taksat në Europë, është 7851 milion Euro vetëm në sektorin e veshmbathjes dhe të prodhimit të këpucëve, 3017 milion Euro në sektorin e Parfumeve dhe të kozmetikës, dhe 3731 milion Euro në sektorin e prodhimeve sportive dhe 1554 milion Euro në sektorin farmaceutik. Dhe ndërsa vjedhja e PI-së është një aktivitet kriminal shumë fitimprurës ajo është shumë atraktive ndaj krimit të organizuar. Kështu fallcifikimi bëhet pjesë e rrjeteve kriminale të organizuara dhe shpesh dhe burim të ardhurash për aktivitete të tjera kriminale.

Në vitin 1991, David Thai udhëheqësi dhe themeluesi i organizatës kriminale vietnameze “Born to Kill” deklaroi se kishte fituar mbi 13 milion dollarë Amerikan nga shitja e orëve të fallcifikuara në “New York Chinatown”.⁴

Industria e fallcifikimeve e cila punon në mënyrë ilegale sjell jo vetëm dëm ekonomik nga anashkalimi i taksave, por dëmton edhe shoqërinë përsa i përket tregut të punës, pasi ai ofron një punësim ilegal.

3. Në koston për shëndetin dhe sigurinë e konsumatorit.

Produktet e fallcifikuara shpesh përbëjnë një rrezik e për shëndetin e konsumatorëve në rastet kur produkte të fallcifikuara si lodrat e fëmijëve, ilaçet farmaceutike, produktet ushqimore, pjesët e makinave:

---

⁴ ICC Counterfeiting Intelligence Bureau, www.icc-cs.org

-) prodhohen pa elementët e tyre të sigurisë.
-) prodhohen me kualitet të ulët.
-) nuk ofrojnë shërbime pas shitjeve në raste avarie apo dëmtimi.

E gjithë kjo shoqërohet në fund me humbje të klientëve, dhe prodhuesit e vërtetë e kanë shumë të vështirë për të investuar përsëri për të sjellë produktet në treg. Kur konsumatori blen produkte të fallcifikuara shpesh gënjehet duke menduar se do të marrë kualitetin e produktit të vërtetë. Mallrat e fallcifikuara ose pirate prodhohen pa u kontrolluar nga ana e sigurisë dhe cilësisë nga autoritetet përkatëse.

-) Organizata Botërore e Shëndetësisë (WHO) deklaroi se ilaçet e fallcifikuara shkojnë në 10% të totalit të ilaçeve të prodhuara, kurse në vendet në zhvillim ato zënë mbi 60% të ilaçeve. Sipas WHO, 16% e ilaçeve të fallcifikuara përmbajnë përbërës të gabuar, 17% përmbajnë përqindje të gabuar të përbërësve të ilaçit dhe 60% e ilaçeve e kanë substancën aktive të fallcifikuar (pra jo aktive).⁵
-) Në 1990 në Nigeri vdiqën 109 fëmijë pas konsumimit të paracetamolit të fallcifikuar.⁶
-) Në dhjetor të 2004 u arrestuan në New York të SHBA-së 4 tregëtues të pjesëve për makina të cilët shisnin pjesë të fallcifikuara të një shume prej 700 000 Dollarë.⁷
-) Në 1989 një aeroplan Norvegjez shpërtheu ndërsa nisej nga Norvegjia për në Gjermani duke shkakuar 55 viktima. Më vonë u konstatua se aksidenti ishte shkakuar si rezultat i një pjese të fallcifikuar me të cilin ishte riparuar aeroplani.⁸
-) Një produkt ilaçi i fallcifikuar bujqësor i prodhuar në Kinë shkatërroi në Maj të vitit 2005 mbi 200 hektar të mbjellë me grurë duke shkatëruar ekonominë e mbi 100 familjeve kineze.⁹
-) Argjentinë, 22 vjeçarja shtatëzënë Veronika Diaz, vdiq pas një injeksioni me përmbajtje hekuri në spital, i cili më pas rezultoi i fallsifikuar.
-) Dhjetor 2006 në Kanada, Marcia Bergeron 54 vjeç u gjend e vdekur në Vankuver nga konsumimi i një ilaçi të blerë në internet. Nga egzaminimi mjeko-ligjor rezultoi se kishte 50% më shumë alumin në gjak.

4. Në kosto për biznesin

Bizneset produktet e të cilëve fallsifikohen preken nga:¹⁰

-) Humbje të shitjeve.
-) Disavantazh konkurrues nga këto biznese të cilat anashkalojnë shpenzimet për kërkim zhvillim dhe detyrimet e tjera ligjore.
-) Mundësinë e marrjes së përgjegjësisë për produktet e imituara me difekt.

⁵ Knockoffs on the Pharmacy Shelf, Counterfeit Drugs are Coming to America, US News and World Report June 2001

⁶ ICC Counterfeiting Intelligence Bureau. www.icc-cs.org

⁷ ICC Counterfeiting Intelligence Bureau. www.icc-cs.org

⁸ ICC Counterfeiting Intelligence Bureau. www.icc-cs.org

⁹ <http://www.psi-inc.org/>

¹⁰ Blankey, Guidebook on Enforcement of Intellectual Property Rights, 2005

-) Humbjen e emrit dhe prestigjit në treg kur mallrat e fallcifikuara janë në treg të lirë.
-) Shpenzime të monitorimit të tregut dhe të ndjekjes ligjore kundrejt shkelësve.

Këto kosto për bizneset private si ato të huaja dhe ato lokale përkthehen në një kosto ekonomike dhe sociale për ekonominë dhe shoqërinë në tërësi. Grafiku i mëposhtëm tregon numrin në rritje të rasteve të evidentuara nga Instituti i Sigurimit farmaceutik nga viti 2002 në vitin 2009.¹¹

10. Zbatimi i të drejtave të patentave

Zbatimi i të drejtave të patentave dhe forcimi i sistemit të mbrojtjes së PI-së ka ndikim të drejtpërdrejtë në zhvillimin ekonomik të një vendi.

Investimet për Kërkim dhe Zhvillim (R&D)

Tashmë është e vërtetuar se egziston një lidhje e drejtë ndërmjet zhvillimit ekonomik, Sistemit të mbrojtjes së PI dhe transferimit të teknologjisë.

Me transferim teknologjik është nënkuptuar një seri procesesh për shkëmbim idesh, dijesh, teknologji dhe aftësi mes individësh apo institucionesh (psh.një kompanie, një universiteti apo grup qeveritar), dhe blerja nga të tjerët të këtyre ideve, dijeve, teknologjive dhe aftësive.

Ashtu si vendet e zhvilluara dhe ato në zhvillim janë duke investuar shuma të mëdha për prodhimin e dijes. Psh të dhënat e fundit tregojnë se shpenzimet për R&D për vendet anëtare të Organizatës për Zhvillim dhe Bashkëpunim Ekonomik (OECD e themeluar në 1948 për të ndihmuar Planin Marshall) shkojnë rreth 772 Miliard Dollarë Amerikan. Kina ka shpenzuar rreth 115 Miliard Dollarë Amerikan duke e bërë atë vendin e tretë përsa i përket investimit për R&D. Gjithashtu shihet se vendet në zhvillim kanë shpenzuar me një përqindje në rritje më të madhe se ajo e vendeve të zhvilluara. Kështu investimi i Kinës për R&D u rrit me 18% në vit, që prej vitit 2000 ndërsa, investimi i Afrikës së Jugut në R&D ka një rritje prej 8.5% në vit që prej vitit 1997. Ndërsa në total investimi i vendeve anëtare të OECD ka një rritje prej 2.2% që prej vitit 2001¹²

Licensimi i patentave dhe FDI-të

Një nga rolet kryesore të Sistemit të patentave është të inkurajojë transferimin e teknologjisë në rang kombëtar ashtu edhe ndërkombëtar, duke krijuar të drejta pronësore të tregëtueshme. Në të kundërt transferimi i teknologjisë do të konsistonte në tregëtimin e know-how-t, kjo me risk të madh për shkak të rrezikut të kopjimit apo të imitimit. Sistemi i mbrojtjes së patentave inkurajon FDI dhe licensimin, i cili ka një efekt pozitiv në transferimin e teknologjisë.

Evidencat tregojnë se tregu i transferimit të teknologjisë është duke u rritur ndjeshëm dhe në vitin 1990 tregu global i PI shkoi në 35 Miliard dollarë Amerikan.

¹¹ <http://www.interpol.int/Public/ICPO/InterpolAtWork/iaw2009.pdf>

¹² WIPO “Standing Committee on the Law of Patents” 12-session

Një analizë e vitit 2005 e revistës prestigjioze “The economist” tregon se vetëm nga licensimi i teknologjisë në Shtetet e Bashkuara të Amerikës, gjenerohen rreth 45 Miliard dollarë Amerikan në vit, dhe 100 Miliard dollarë Amerikan në vit në mbarë Botën.

Por ç’ndodh në vendet në zhvillim? Një nga faktorët kryesorë që analizohet në këtë rast është : Sistemi i mbrojtjes së PI-së në vendin ku synohet të investohet. Vendimi ndikohet nga dy faktorë që kanë të bëjnë me PI-në.

-) Aftësia që kanë firmat vendase për imitimim e produkteve, dhe kosto e këtij imitimim prej tyre .
-) Kostot fikse për kontratat e licensave dhe kosto e mbrojtjes së tyre.

Megjithatë duket se teknologjia transferohet edhe në rrugë informale duke sjellë një impakt pozitiv në produktivitetin e firmës në të cilën është transferuar teknologjia. Studimet tregojnë se imitimet e produkteve janë kryesisht në fushën e mjekësisë , kimisë, elektronikës dhe mekanikës.

Kosto e produkteve të imituara është jo më shumë se 65% e kostonë së shpikjes së atij produkti dhe këto produkte shiten në treg me vetëm 20% më pak se produkti origjinal.¹³

Nga të dhënat e marra në bazën e të dhënave pranë DPPM-së, shihet se mbi 78% e patentave të mbrojtura në vendin tonë janë patenta farmaceutike, gjithashtu markat farmaceutike dhe ato të paisjeve elektronike, kanë prioritet në rregjistrim. Kjo tregon edhe një herë se sa të ndjeshëm janë shpikësit e huaj në rregjistrimin e atyre patentave apo markave produktet e të cilave kanë kosto të ulët në imitimim e tyre.

Konkurenca në treg.

Sipas raportit të Forumit Botëror të Konkurrencës Ekonomike shikojmë një lidhje ndërmjet mbrojtjes së të drejtave të pronësisë intelektuale me konkurrencën kombëtare. Në këtë raport vihet re se një nga faktorët e konkurrencës është dhe pronësia intelektuale, dhe cilësohet si çelës për rritjen ekonomike të vendit.

Lidhja me importet.

Rezultatet nga shumë studime tregojnë se forcimi i mbrojtjes së PI në vend mund të rrisi shkallën e shkëmbimit tregëtar midis vendeve.

Sipas një studimi i cili shqyrton eksportet e Shteteve të Bashkuara të Amerikës në nivel shtetëror me 96 vende të tjera, u arrit në përfundimin se efekti i të drejtave të PI varet nga aftësia që kanë firmat lokale për të imituar teknologjinë e transferuar.

Përfundimisht Smithi sygjeron se një sistem i dobët i mbrojtjes së PI-së përbën një barrierë për eksportet Amerikane drejt këtyre vendeve të cilat posedojnë një risk shumë të madh për imitimim.

Të tjera

---

¹³ Mansfield ,Schwards, and Wagner (1981)

Është vërtetuar se PI, ndikon në vlerësimin dhe akumulimin në sasi të kapitalit njerëzor si edhe në përqindjen dhe masën e ndryshimeve teknologjike. Studimet e fundit gjithashtu tregojnë tendencën gjithnjë e në rritje të zhvillimit të PI si në vendet e zhvilluara ashtu edhe në ato në zhvillim.

11. Shkelja e të drejtave të patentës në plan kombëtar dhe ndërkombëtar;

A janë shpikjet e patentuara të mbrojtura në të gjithë botën?

Patentat e leshuara janë të mbrojtura vetëm në vendin në të cilin janë lëshuar. Psh. patentat e leshuara në Shqipëri janë të mbrojtura vetëm në Shqipëri dhe jo në vendet e tjera. Në këtë rast çdo njeri në vendet e tjera mund të kopjojë, prodhojë të shesë dhe shpërndajë shpikjen tuaj pa qenë nevoja e licencimit. Për të qenë të mbrojtur pronarit të patentës i duhet të aplikojë në të gjithë vendet në të cilat kërkon mbrojtje.

Proçesi i patentimit të shpikjes në shumë vende është një proces i gjatë dhe i shtrenjtë

Për fat të mirë në 1970 shumë vende vendosën të thjeshtojnë procesin për patentimin dhe mbrojtjen e shpikjeve dhe krijuan PCT (Marreveshjen e bashkëpunimit në fushën e patentave) Në sajë të PCT shpikësit mund të kryejnë vetëm 1 aplikim për patente ndërkombëtare e cila është e vlefshme për 120 vende, një nga këto edhe vendi yne.

Aplikuesit mund të zgjedhin nëse duan të aplikojnë më pas për patentë në të gjithë këto vende apo vetëm për një pjesë prej tyre.